

■ Meedoen en erbij horen

Maatschappelijke participatie van jongeren met een licht verstandelijke beperking in de gemeente Utrecht

Jeroen Knevel
Mirjam Gademan
Henk Roelfsema

Juli 2020

© Hogeschool Utrecht, 2020

Bronvermelding is verplicht. Verveelvoudigen voor eigen gebruik of intern gebruik is toegestaan.

COLOFON

Het Kenniscentrum Sociale Innovatie (KSI) van Hogeschool Utrecht is een bundeling van een aantal lectoraten op het gebied van zorg en welzijn, sociaal beleid, maatschappelijke participatie, sport en cultuur, ondersteuning en dienstverlening, arbeid, recht en veiligheid (socialeinnovatie.hu.nl). Het KSI heeft zich als doel gesteld een bijdrage te leveren aan een inclusieve, rechtvaardige en veilige samenleving waarbij de waarden van de democratische rechtsstaat centraal staan. Dit doen wij door praktijkgericht onderzoek, ontwikkeling en agendering van actuele maatschappelijke en sociale vraagstukken, vanuit verschillende perspectieven en disciplines. We werken hierbij samen met onderwijs, werkveld en kennisinstituten.

Contact en adres

[Kenniscentrum Sociale Innovatie, Hogeschool Utrecht](#)
[Lectoraat Participatie, Zorg en Ondersteuning](#)
[Postbus 85397, 3508 AJ Utrecht](#)
[Padualaan 101 – 3584 CS Utrecht](#)
[Telefoon secretariaat: 088 4811284](#)
[Email: socialeinnovatie@hu.nl](mailto:socialeinnovatie@hu.nl)
www.socialeinnovatie.hu.nl/www.hu.nl

Ten geleide

In deze publicatie wordt verslag gedaan van het praktijk gestuurde onderzoeksproject getiteld Meedoen en erbij horen. Dit project was gericht op het versterken van de participatie van jongeren met een licht verstandelijke beperking en speelde zich af in de gemeente Utrecht.

Het project werd mede mogelijk gemaakt door een NWO subsidie in het kader van de Nationale Wetenschapsagenda en maakte deel uit van de route 'Op weg naar veerkrachtige samenlevingen'. In dit kader werd een consortium gevormd onder de naam Startimpuls JOIN, onder leiding van Prof. Dr. Bas van Bavel van de Universiteit Utrecht. Dit programma ontwikkelde en beproefde nieuwe instrumenten en arrangementen die de participatie van (kwetsbare) jongeren versterken en daarmee ook de samenleving inclusiever en veerkrachtiger maken (zie: <https://www.startimpuls-join.nl>). Het project Meedoen en erbij horen was een van de 5 projecten in Werkpakket 5, met als thema Inclusiviteit en maatschappelijke participatie. Het project speelde zich af in de periode april 2018 tot eind 2019.

De auteurs hebben gekozen voor een praktische verslaglegging en een heldere beschrijving van de opbrengsten van het project. Het project heeft geleid tot een aantal praktisch bruikbare producten, zoals inzicht in de routes die jongeren met een verstandelijke beperking kunnen volgen als ze met instanties te maken krijgen, en wat ze hierin tegen kunnen komen. Dit maakt ook duidelijk welke knelpunten dan opgelost moeten worden.

We danken alle jongeren en professionals in de stad Utrecht die meegewerkt hebben aan dit project. Bijzondere dank aan Martin Bluijs en Geert Robroek van de gemeente Utrecht die als mede-opdrachtgever hebben gefungeerd en aan het begin van het project zorg- en welzijnsinstellingen uitgenodigd hebben hieraan deel te nemen.

Prof. Dr. Jean Pierre Wilken
Lector Participatie Zorg en Ondersteuning
Kenniscentrum Sociale Innovatie

Inleiding

Het project Meedoen en erbij horen is gericht op de maatschappelijke participatie van jongeren met een licht verstandelijke beperking. De problematiek van jongeren met een (licht) verstandelijke beperking wordt dikwijls onderschat. Daardoor ontbreekt het soms aan adequate ondersteuning bij hun persoonlijke ontwikkeling. Participatie in school, werk en sociale contacten kan stagneren. Dit kan gepaard gaan met schooluitval, gedragsproblemen en verslaving. En daardoor dreigend sociaal isolement.

Doel

Doel van het project was om elementen vast te stellen die jongeren met een licht verstandelijke beperking helpen om meer deel uit te maken van de samenleving op de terreinen opleiding, werk en sociale participatie in de wijk. De focus werd gelegd op de sociale en informationele toegankelijkheid voor de jongeren met een licht verstandelijke beperking. Dit wil zeggen de bruikbaarheid, begrijpbaarheid, bereikbaarheid en beschikbaarheid van het ondersteuningsaanbod (Nachtergaele et al. 2017). In de taal van de gemeente Utrecht gaat het dan om “toegang tot voorzieningen in de sociale basis en in de Wet maatschappelijke ondersteuning”.

Onderzoeksvragen

In samenspraak met de gemeente Utrecht en medewerkers van lokale zorg- en welzijnsorganisaties zijn drie onderzoeksvragen centraal gesteld:

1. Hoe kunnen jongvolwassenen bereikt en adequaat ondersteund worden?
2. Wat vraagt dit van professionals en de samenwerking tussen professionals?
3. Wat voor soort sociale infrastructuur is hiervoor in de wijk nodig?

Aanpak

Omdat het vraagstuk zich afspeelt in de praktijk is gekozen om medewerkers van diverse lokale onderwijs, zorg- en welzijnsorganisaties intensief te betrekken bij het vinden van antwoorden op de gestelde vragen. Dit veronderstelt participatie van diverse professionele disciplines (jongerenwerkers, buurtteam werkers, leerplichtambtenaar, medewerkers in het VSO-onderwijs) in het onderzoeksproject. Als vorm is gekozen voor de ontwikkelwerkplaats waarin professionals bij elkaar komen die relevantie en urgentie ervaren met betrekking tot het vraagstuk. Samen met de onderzoekers bespreken ze het vraagstuk en wordt er samen gezocht naar een antwoord op het vraagstuk. Dit antwoord, oftewel een beoogde oplossing, wordt in gezamenlijkheid ontwikkeld. Zodra dit is geslaagd, spreken we van pragmatische validiteit; de praktische bruikbaarheid bepaalt de kwaliteit van het project (Van Aken en Andriessen 2011; Van Burg 2011). Gedurende het project (2018-2019) hebben er tien ontwikkelwerkplaatsbijeenkomsten plaatsgevonden in verschillende samenstellingen van participanten. Tevens zijn er individuele gesprekken gevoerd met de participanten, een zestal interviews gehouden met jongeren met een licht verstandelijke beperking en werden in een drietal regionale overleggen LVB het onderzoeksproces en de tussentijdse onderzoeksresultaten gedeeld en van feedback voorzien.

Samenvatting antwoorden op de onderzoeksvragen

Bereiken en ondersteunen van jongvolwassenen met licht verstandelijke beperking

Er is veel kennis beschikbaar over het bereiken en adequaat ondersteunen van jongvolwassenen met een licht verstandelijke beperking is voldoende beschikbaar. Naast veel literatuur bieden bijvoorbeeld MEE, de digitale vindplaats kennispleingehandicaptensector van Vilans, het Centrum voor Consultatie en Expertise (CCE) en het landelijk Kenniscentrum LVB toegankelijke informatie over behandeling en ondersteuning.

Vanuit het onderhavige onderzoek werd bestaande kennis herhaald en bevestigd. Op een aantal punten lag extra nadruk. Ten eerste werkt de term ‘licht verstandelijke beperking’ stigmatiserend en is daarmee disfunctioneel. Jongeren willen zich niet identificeren met het label licht verstandelijke beperkt, omdat het een “anders zijn” of “minder zijn” benadrukt. Het is verbonden met negatieve connotaties. Zodoende bereiken initiatieven zoals diensten, activiteiten, evenementen, specifiek gericht op jongeren met een licht verstandelijke beperking de groep jongeren onvoldoende. Het nodigt niet uit en vormt een factor die deze jongeren uit beeld kan houden van gemeente of zorg- en welzijnsorganisaties.

Ten tweede is duidelijk geworden dat er verschillende momenten zijn waarop een jongere met een licht verstandelijke beperking uit het zicht kan raken van gemeente en zorg- en welzijnsinstellingen. In de routings, die ontwikkeld zijn in samenspraak met de sociaal werkers uit de Utrechtse praktijk, zijn momenten in kaart gebracht waarop de jongeren nog in beeld zijn of uit beeld kunnen raken. Op deze momenten is alertheid geboden bij de betrokken organisaties, want er is weinig voor nodig om jongeren uit beeld te laten verdwijnen. Veel van die momenten vinden plaats bij de overgang van voortgezet speciaal onderwijs naar vervolgonderwijs, dagbesteding of (activerende) arbeid, maar ook tijdens het hebben van vervolgonderwijs, dagbesteding of (activerende) arbeid verdwijnen jongeren met een licht verstandelijke beperking om allerlei redenen van de radar. Dat heeft te maken dat het aanbod niet altijd past bij de interesses van de jongeren. Hierdoor neemt de motivatie af of verdwijnt deze. De jongere haakt op den duur af, komt niet meer naar school, dagbesteding of (activerende) arbeid.

Daarnaast blijkt er onvoldoende continuïteit te bestaan in het ondersteuningsaanbod. Dat wil zeggen, de jongere verlaat het onderwijs, stapt over naar vervolgonderwijs, dagbesteding of (activerende) arbeid, maar de informatieoverdracht tussen de professionals schiet tekort. Deze hobbelige overdracht of zelfs discontinuïteit is deels gelegen in het feit dat het dossier primair geregistreerd wordt door de zorgprofessional zelf, en niet door de jongere of zijn of haar naasten. In de aanbevelingen stellen we daarom voor te werken met een portfolio waarvan de jongere zelf, met door hem of haar zelf aangewezen belangrijke anderen, eigenaar én regisseur is. Dit portfolio reist met hem of haar mee en wordt daardoor niet belemmerd door de procedures van dossieroverdracht tussen organisaties.

Professionals en onderlinge samenwerking

Dit leidt tevens het antwoord in op de tweede onderzoeksvraag, namelijk wat dit vraagt van professionals en de samenwerking tussen professionals. Ten eerste vraagt dit een minder regisserende en meer ondersteunende samenwerking met de jongere en diens sociale omgeving. Dit vraagt evenzeer om aanpassing van beleid dat richting geeft aan de inhoud van de dossiers en wie daadwerkelijk regie voert en eigenaar is van het dossier; niet de organisatie of sociaal werker, maar de jongere.

Daarnaast is er sprake van onoverzichtelijkheid in het landschap van zorg- en welzijn voor zowel de jongeren als de sociaal werkers. Dit heeft te maken met transitie - nieuwe regels, wetten, financiële verhoudingen op landelijk, provinciaal en gemeentelijk niveau – en de marktwerking die zijn intrede heeft gedaan. Zo is een toenemend aantal aanbieders dat zich richt op jongeren met licht verstandelijke beperking. Dit zijn organisaties die van oorsprong en in de kern gericht zijn op zorg en welzijn van jongeren met licht verstandelijke beperking. Daartegenover begeven zich ook organisaties op de markt die in de kern niet gericht zijn op jongeren met licht verstandelijke beperking en evenmin een historie, netwerk of eigen expertise hebben in dit vakgebied. Het zijn nieuwe commerciële partijen die zich mengen in het aanbod. Dit heeft geresulteerd in versnippering van het aanbod en een gebrek aan overzicht van welk aanbod er is, wie welk aanbod levert, en wat ieders expertise precies is.

De marktwerking heeft toenemende concurrentie opgeleverd en beïnvloedt de samenwerking tussen de sociaal werkers en de organisaties; er is minder onderlinge gunfactor, wat wil zeggen dat zorg- en welzijnsorganisaties bij voorkeur zelf diensten aan de jongere leveren, ongeacht of er elders beter aanbod of meer expertise is. Dat wordt de ander niet (meer) gegund.

Sinds de marktwerking houden ook zorgverleners en welzijnsorganisaties zich bezig met commercieel exploiteren van bijvoorbeeld een brasserie, bakker, restaurant of een hotel. Door de vermenging van not for profit zorgverlening met commerciële activiteiten wordt voor omliggende organisaties onduidelijk wie zich waarmee bezighoudt.

Omdat het werkveld onoverzichtelijker is geworden, gaat er veel tijd zitten in het begrijpen van het complex gemaakte speelveld, het lokaliseren van en antwoord vinden op hiaten of knelpunten in het aanbod van zorg- en welzijnspartners. Als organisaties in meerdere gemeenten actief zijn, of jongeren wonen in de ene gemeente en hebben bijvoorbeeld dagbesteding in een andere gemeente, hebben zij bovendien te maken met verschillende regels. Dit maakt het samenwerken in de dagelijkse praktijk lastig.

Daarnaast is te zien dat functies soms worden gedegradeerd tot bijtaken of wordt de nodige expertise van zo'n functie onvoldoende serieus wordt genomen. Dit is terug te zien bij de jobcoaching voor jongeren. Deze functie kan worden gewaardeerd als een specialisme, maar wordt vaak vormgegeven als een bijtaak in een functie. Dit gaat ten koste van de kwaliteit van de jobcoaching. Vanuit functies en taken gekeken zien we dus ook een versnippering.

Samenwerking tussen sociaal werkers van verschillende zorg- en welzijnsorganisaties laat zich sturen door agenda's. Er is een gedeelde agenda gericht op het ondersteunen van jongeren met een licht verstandelijke beperking tijdens het onderwijs dat zij volgen, het vinden en hebben van dagbesteding, activerende arbeid, betaald werk enzovoorts. Daarnaast hebben de organisaties

hun eigen agenda die het vizier op de eigen organisatiebelangen richt. Een gedeelde en een eigen agenda hoeven niet te wringen, tenzij de agenda's met elkaar concurreren of tegen elkaar indruisen. In dit laatste geval belemmert dit gezamenlijk initiatief nemen en samenwerking.

Benodigde sociale infrastructuur in de wijk

Bij aanvang van het onderzoek werd uitgegaan van een wijkgerichte benadering, een perspectief dat focust op wat het leven in de wijk als geografisch gebied. Uit het onderzoek werd snel duidelijk dat het leven van de jongeren met een licht verstandelijke beperking zich niet louter afspeelt in de wijk, maar ook daarbuiten. Wonen in de ene gemeente, onderwijs, dagbesteding of (activerende) arbeid elders in de gemeente of in een geheel andere gemeente, vrijetijdsbesteding weer elders in de gemeente, enzovoorts. De jongeren zijn minder wijkgebonden dan vooraf werd verondersteld. Een wijkgerichte focus volstaat aldus niet.

Bovendien spelen vigerende regels, wetgeving - Wmo, Participatiewet, Jeugdwet, WLZ - en financiële verhoudingen tussen bijvoorbeeld gemeenten een invloedrijke rol in de vormgeving en uitvoering van de sociale infrastructuur. Veel voorzieningen gefinancierd vanuit bijvoorbeeld het WLZ-budget of Wmo-budget zijn niet wijkgebonden, maar bedienen jongeren verspreid over de hele stad Utrecht of zelfs daarbuiten. In het project City Deal Inclusieve Stad (2016) wordt daarom bijvoorbeeld gepleit voor een bredere geldstroom waarmee populatie- of gebiedsgerichte financiering mogelijk gemaakt wordt en de huidige financiële verkokering vermindert.

Opbrengsten

Het onderzoek heeft geresulteerd in een drietal opbrengsten:

1. Routings: participanten in de ontwikkelwerkplaats stelden voor veelvoorkomende routings te ontwikkelen die jongeren met licht verstandelijke beperking doorlopen in de gemeente Utrecht. In deze routings is uitdrukkelijk aandacht besteed aan het in beeld komen, in beeld zijn alsmede het uit beeld raken van de jongeren. Het gaat om het in beeld en uit beeld zijn bij de gemeente en/of de formele sociale infrastructuur (buurtteams, onderwijs, zorg- en welzijnsorganisaties). De routings geven tevens weer waar jongeren terug in beeld (kunnen) komen en op welke plaatsen in het proces knelpunten bestaan.
2. Kwadranten van Redzaamheid en Kwetsbaarheid toegepast op vier dimensies: materieel, biologisch, sociaal, maatschappelijk. Deze dimensies bestrijken de leefgebieden wonen, werk, opleiding, vrijetijd, gezondheid, relaties en financiën. Het biedt houvast bij het inschatten en evalueren van de redzaamheid en kwetsbaarheid van een jongere met een licht verstandelijke beperking. Daarbij kan het groei richting meer redzaamheid en minder kwetsbaarheid in beeld brengen. Het helpt inzicht te verkrijgen waar actie op nodig is en helpt het bij het bepalen wie actie onderneemt richting de jongere en diens informele en formele sociale netwerk.
3. Exemplarisch beeld. Het project heeft een proces doorlopen met de praktijk die veel elementen leek te hebben die als exemplarisch voor de praktijk kunnen worden bestempeld. Er is daarom een exemplarisch beeld geschetst waaruit lering is te trekken.

Inhoudsopgave

1.	IN BEELD, UIT BEELD	8
1.1	BELANG VAN IN BEELD EN UIT BEELD	8
1.2	JONGEREN STROMEN DOOR NAAR WERK, DAGBESTEDING OF ONDERWIJS.....	10
1.3	JONGEREN DIE INSTROMEN, DOORSTROMEN, UITSTROMEN: VANUIT AANBIEDERSPERSPECTIEF	13
1.4	JONGEREN DIE DOORSTROMEN NAAR VERVOLGONDERWIJS	15
1.5	JONGEREN DIE UIT BEELD ZIJN TERUG IN BEELD KRIJGEN	18
1.6	KNELPUNTEN	18
1.7	TERUGKERENDE VRAGEN	20
1.8	ENKELE AANBEVELINGEN	21
2.	KWADRANTEN VAN REDZAAMHEID EN KWETSBAARHEID	23
2.1	REDZAAMHEID	23
2.2	KWETSBAARHEID.....	24
2.3	HOE HET KWADRANTENMODEL TE GEBRUIKEN?	27
2.4	AANDACHTSPUNTEN	32
3.	EXEMPLARISCH BEELD	33
3.1	EXEMPLARISCHE ELEMENTEN	34
4.	DEELNEMERS ONTWIKKELWERKPLAATS	36
5.	REFERENTIES.....	38

1. In beeld, uit beeld

Vier veelvoorkomende routings die jongeren met een licht verstandelijke beperking doorlopen in de gemeente Utrecht

1.1 Belang van in beeld en uit beeld

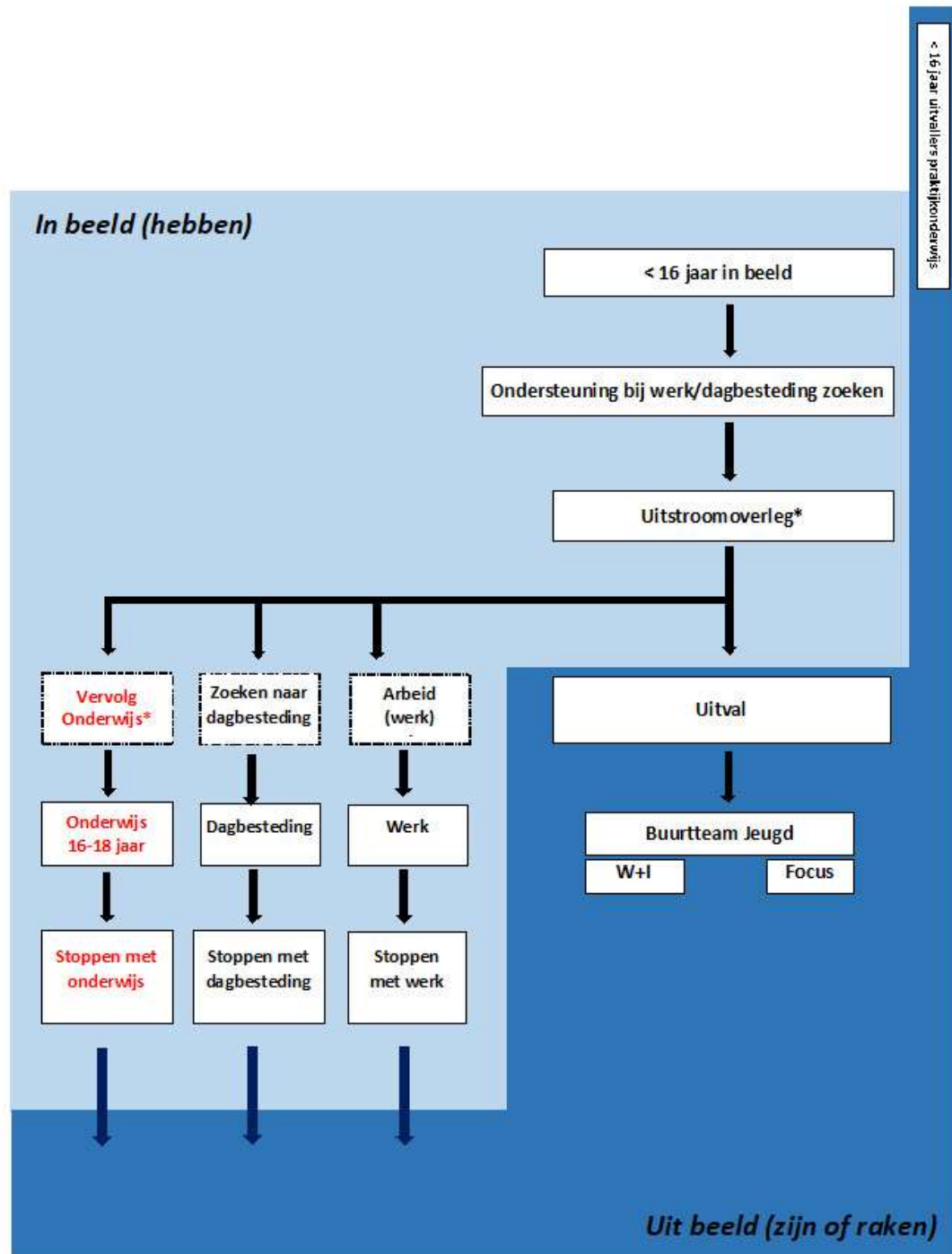
Het in beeld hebben en houden van jongeren met een licht verstandelijke beperking (LVB-jongeren) is van belang omdat deze groep veelal een beperkte zelfredzaamheid heeft en niet zelden ook kwetsbaar is vanwege het hebben van een klein sociaal netwerk, een sociaal netwerk met beperkte draagkracht en in enkele gevallen zelfs geen sociaal netwerk. Zodra deze jongeren uit beeld raken, is niet duidelijk wat er met ze gebeurt en hoe het met ze gaat. Sterke vermoedens bij betrokken gemeente en zorg- en welzijnsinstellingen is dat ze vereenzamen, dakloos raken of verdwijnen in het criminele circuit.

Het in beeld houden van de jongeren is daarom zeer belangrijk. Naast het in beeld houden is belangrijk dat deze jongeren net als iedere burger de kans dienen te krijgen om zijn of haar volle potentieel te ontwikkelen. Daar waar de veerkracht tekortschiet, dienen zij adequate ondersteuning te krijgen, niet alleen vanuit het oogpunt van bescherming maar ook om de veerkracht van henzelf en de netwerken om hen heen te vergroten.

In de routings fungeert de dynamiek van *in beeld zijn, uit beeld zijn, uit beeld geraken, en terug in beeld komen* als rode draad. De routings zijn ontworpen om een zo realistisch mogelijk beeld te schetsen van hoe het er in de praktijk aan toe gaat.

Routing 1

Jongeren stromen door naar werk, dagbesteding of onderwijs

* Zie routing 3

■ Meedoen en erbij horen - In beeld, uit beeld

1.2 Jongeren stromen door naar werk, dagbesteding of onderwijs

Deze routing gaat ervan uit dat jongeren in beeld zijn bij hetzij de onderwijsinstelling, hetzij de dagbesteding. Na hun 16e leeftijd vindt er een uitstroomoverleg plaats. Hierin wordt een inschatting gemaakt van het uitstroomperspectief (werk, vervolgopleiding, dagbesteding, activerende arbeid). De uitkomst hiervan wordt overgedragen van school naar de gemeente. Jongeren van praktijkonderwijs en voortgezet speciaal onderwijs mogen nadat de leerplichtwet vervalt (dat is aan het einde van het schooljaar waarin ze 16 jaar zijn geworden) uitstromen. In uitzonderlijke gevallen zullen jongeren dan al doorstromen naar dagbesteding of naar arbeid. Dat mag met een arbeidscontract van 20 uur voor minimaal 6 maanden. Dit is een afspraak binnen de gemeente Utrecht, wettelijk mogen jongeren met een kleiner urencontract uitstromen.

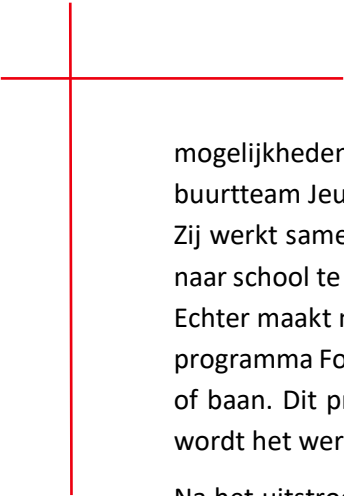
Aan het einde van een schoolcarrière vindt er een uitstroomoverleg plaats. Daarbij zijn verschillende partijen aanwezig: school, ouders, de jongere, bureau Werk & Inkomen, de leerplichtambtenaar of een Focus trajectbegeleider, en eventueel een jobhunter en een buurtteammedewerker vanuit het VO team (voortgezet onderwijs). Tijdens dit overleg wordt er aan jongere en ouders toestemming gevraagd om documenten te delen. Meestal is daar geen bezwaar tegen. Medische gegevens worden in principe niet met de Focus trajectbegeleider gedeeld. Om voor dagbesteding in aanmerking te komen, heeft het buurtteam een rol. Die vragen een indicatie aan met de jongere/ouders.

Het uitstroomgesprek bevat informatie over waar de jongere naar toe wil. Is dat arbeid, maar is een arbeidsplek vinden en/of vasthouden lastig, dan schakelt Focus een jobhunter in en kan gebruik worden gemaakt van andere producten vanuit Werk & Inkomen zoals jobcoaching (Smal 2020).

De inhoud van de overdracht omvat inzage in de opleiding van de jongere, de gezondheid en medische situatie, het arbeidsvermogen, de functionele mogelijkheden en de mate van zelfredzaamheid en arbeidsfitheid (Rekenkamer Utrecht 2017). Drie opties waarbij zij in beeld blijven zijn doorstromen naar vervolgonderwijs (zie routing 3), naar dagbesteding of arbeidsmatige activering, of naar betaald werk. Uitval is de optie waarbij de jongere uit beeld geraakt, zeker wanneer hij of zij geen uitkering aanvraagt.

Zolang de jongere onderwijs volgt, dagbesteding of betaald werk heeft, blijft deze in beeld van de gemeente en/of zorg- en welzijnsorganisaties. Schoolverlaten en stoppen met dagbesteding of betaald werk verhoogt het risico dat de jongere uit beeld raakt.

Na het uitstroomoverleg, dat plaatsvindt op de school, kan het voorkomen dat de jongere geen van de drie opties aangrijpt en zodoende uit beeld dreigt te geraken. Of dat een eigen keuze is, is betwistbaar, aangezien er onvoldoende aanbod is van werk en dagbesteding in de regio gemeente Utrecht (binnen de gemeente en omliggende gemeenten), laat staan passend aanbod. Dit laatste betekent dat beschikbare dagbesteding of werk aansluit op de interesses en ontwikkel-

mogelijkheden van de jongere. In het geval van uitval na het uitstroomoverleg komt het buurtteam Jeugd nadrukkelijk in beeld.

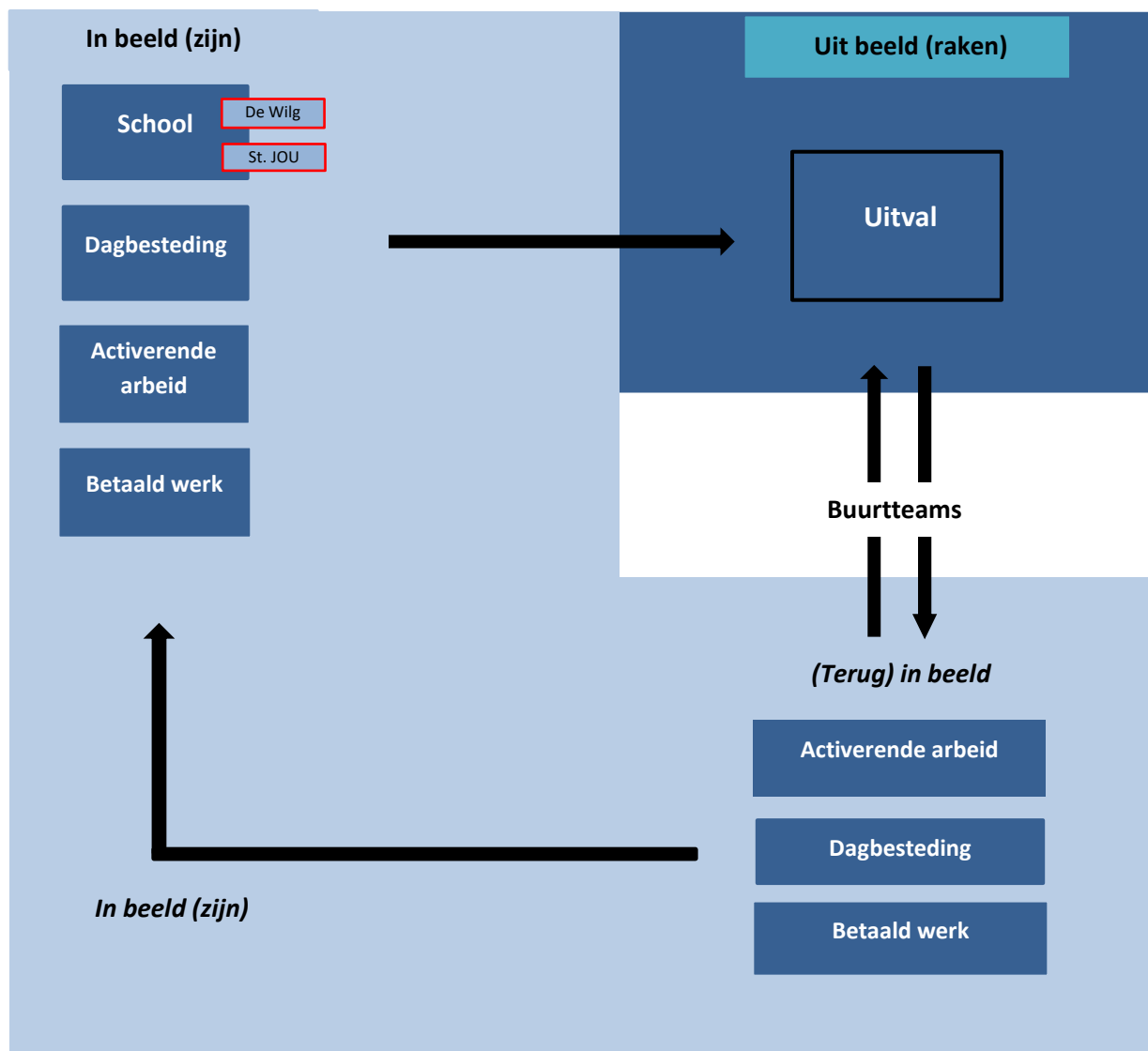
Zij werkt samen met de leerplichtambtenaar en school om de jongere (toch) weer te motiveren naar school te gaan. Slaagt dit niet, dan kan de jongere uitkering aanvragen via Werk en Inkomen. Echter maakt niet elke jongere hiervan gebruik. Tegelijkertijd bestaat er binnen de gemeente het programma Focus welke is gericht op jongeren tussen de 18 en 23 jaar zonder een startkwalificatie of baan. Dit programma beoogt jongeren op weg naar school of werk te helpen. In de praktijk wordt het werk van Focus door sommigen betiteld als puinruimen.

Na het uitstroomoverleg kan de jongere verschillende kanten op. Opzettelijk staat genoemd het 'zoeken naar' dagbesteding, activerende arbeid of betaalde arbeid. Het blijkt namelijk nogal een zoektocht te zijn om een plek te vinden, laat staan een geschikte en door de jongere ervaren zinvolle plek. Vaak blijken plekken niet goed aan te sluiten bij de interesses, competenties of ontwikkelingsmogelijkheden en -behoeften van de jongere. Bovendien duurt het vinden van dagbesteding of arbeid vaak lang, een jaar zo niet langer. Er is te weinig aanbod van dagbesteding, activerende arbeidsplekken of betaalde arbeid.

Zodra een jongere de dagbesteding beëindigt, rijst de vraag wie wat mag en kan doen? Welke partij heeft dan een rol te vervullen? Wie initieert dan wel onderhoudt contact met de jongere om met hem of haar naar andere mogelijkheden van dagbesteding of activerende arbeid te kijken. Dit is voor de partijen niet altijd duidelijk.

Routing 2

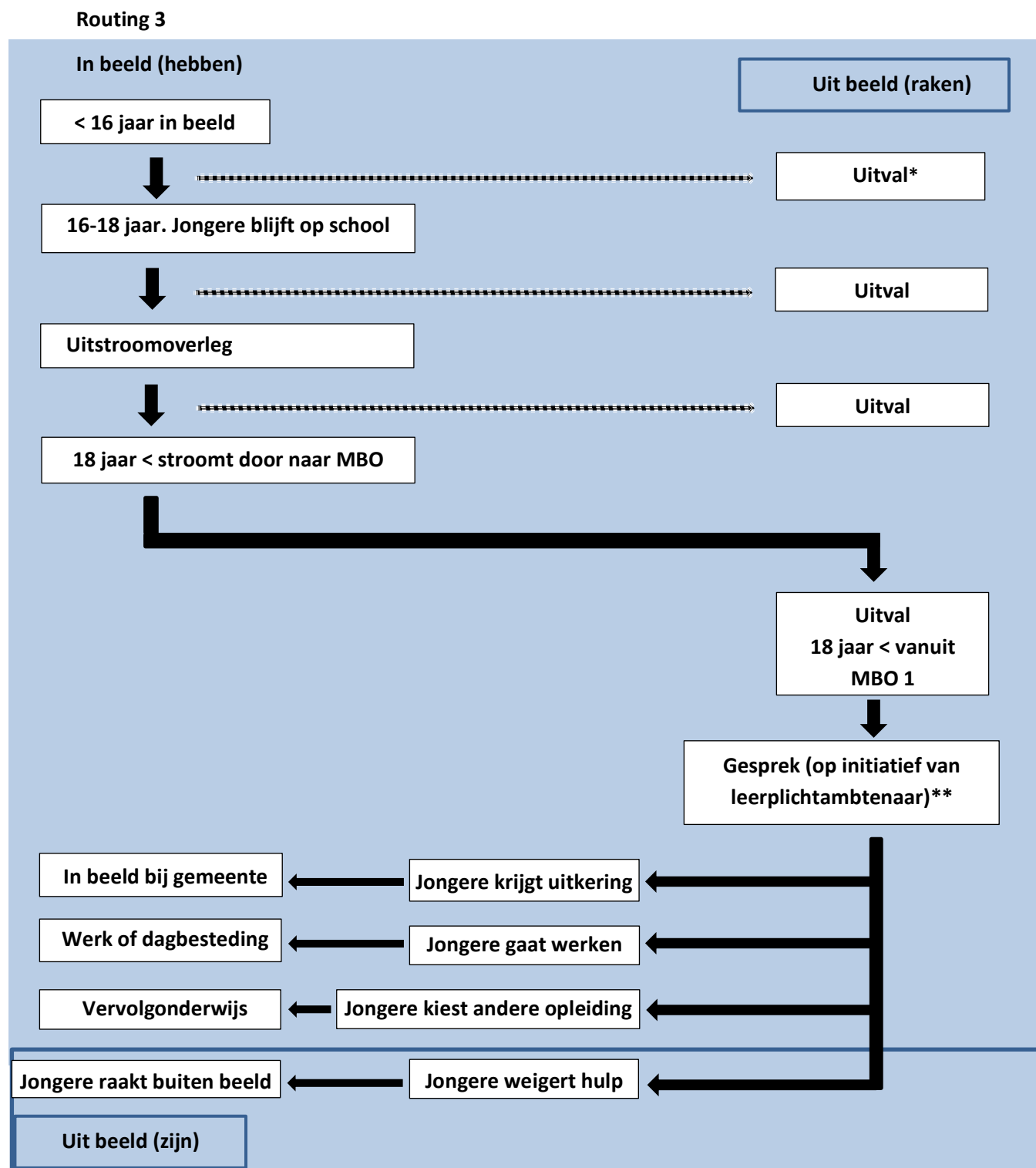
Jongeren die instromen, doorstromen, uitstromen: vanuit aanbiedersperspectief

1.3 Jongeren die instromen, doorstromen, uitstromen: vanuit aanbiedersperspectief

Deze routing geeft een beeld vanuit het aanbiedersperspectief. Onder aanbieders verstaan we hier zorg- en welzijnsinstellingen, en specifiek het jongerenwerk. In Utrecht Noordwest zijn dat onder meer Stichting JOU en De Wilg. Wanneer jongeren op school zitten, dagbesteding of werk hebben, zijn ze in beeld. Beide organisaties werken zogezegd vindplaatsgericht: zelf aanwezig zijn op de plekken waar je jongeren kunt vinden. Jongerenwerk vanuit De Wilg acteert proactief door op middelbare scholen present te zijn, gastlessen te geven en spreekuren te verzorgen. Jongeren kunnen bij De Wilg terecht met allerlei vragen die hen bezighoudt. De Wilg ondersteunt de jongeren door het geven van voorlichting en training. Jongerenwerk Stichting JOU werkt in de wijk, ontmoet en benadert jongeren actief op allerlei plekken in de wijk, bijvoorbeeld op het schoolplein. Middels deze vormen van wijkgericht en outreachend werken wordt getracht jongeren in beeld te hebben, te krijgen en te houden. Het gebeurt echter dat jongeren (voortijdig) stoppen met school, dagbesteding of werk en niet meer gezien worden. Door uitval raken zij uit beeld. Ambulant werkers van bijvoorbeeld Stichting JOU ontmoeten jongeren op straat, op het plein, in het park. Het contact dat ontstaat kan ervoor zorgen dat jongeren interesse krijgen in en deelnemen aan vrijetijdsactiviteiten – bijvoorbeeld in de vorm van jongerenprojecten opgezet door Stichting JOU. Zodoende blijven de jongeren in beeld of komen weer terug in beeld. Ook het buurtteam¹ kan ingelicht worden waarna zij verder contact leggen met de jongere en of diens ouders. Het buurtteam bekijkt mogelijke hulpvragen op het terrein van wonen, onderwijs, geldzaken en (weer) meedoen in de samenleving en kunnen beschikkingen aanvragen bij de gemeente. Op deze manier kan een jongere terug naar het onderwijs, of andere vormen van zinvolle daginvulling, training of activerende arbeid verkrijgen. Deze routing suggereert een cyclus van in beeld zijn, via vindplaatsgericht werken jongeren die uit beeld waren geraakt, weer terug in beeld krijgen en houden. Zo'n cyclus is niet waterdicht. Zoals in routing 1 was te zien, bestaan er vele momenten waarop een jongere uit beeld kan raken.

¹ In andere gemeenten heten dit sociale wijkteams. In Utrecht zijn zowel buurtteams voor Jeugd en Gezin (Lokalis) als buurtteams voor volwassenen (Inclusio Buurtteam Organisatie).

Er zijn 3 stromen in de routing waar te nemen: Vanuit PRO naar MBO1 of 2, vanuit ZML naar en MBO1 of 2 en vanuit VMBO naar MBO1)

*Bij praktijkonderwijs (PRO) en bij het VSO-ZML mag je vanaf 16 jaar stoppen. Maar zelfs voor hun 16^e vallen af en toe leerlingen uit.

**Gesprek op initiatief van leerplichtambtenaar vindt plaats met o.a. school, Werk & Inkomen, de jongere zelf, de leerplichtambtenaar, trajectbegeleider programma Focus, eventueel een jobhunter.

1.4 Jongeren die doorstromen naar vervolgonderwijs

Deze routing gaat ervan uit dat jongeren in beeld zijn bij de voortgezet onderwijsinstelling of de beroepsonderwijsinstelling. Deze routing brengt de doorstroom van en naar de verschillende onderwijssoorten in beeld en de uitval die zich op verschillende momenten voordoet.

Voor hun 16^e zijn de meeste LVB-jongeren nog in beeld en volgen overwegend onderwijs in het VMBO (basisberoepsgerichte leerweg en het LWOO), Praktijkonderwijs (PRO) en het VSO-ZMLK. Een klein aantal jongeren valt binnen deze richtingen al voor hun 16^e uit vanwege zeer complexe problematiek of complexe thuissituaties. In principe zijn de jongeren tot hun 16^e leerplichtig en kwalificatieplichtig tot hun 18 als ze geen MBO niveau 2 kwalificatie hebben. Leerlingen van het PRO en het VSO-ZMLK zijn niet kwalificatieplichtig en kunnen dus vanaf hun 16^e van school af wat sommigen ook doen, sommigen met werk of (arbeidsmatige) dagbesteding een deel van de jongeren valt uit zonder werk of (arbeidsmatige) dagbesteding.

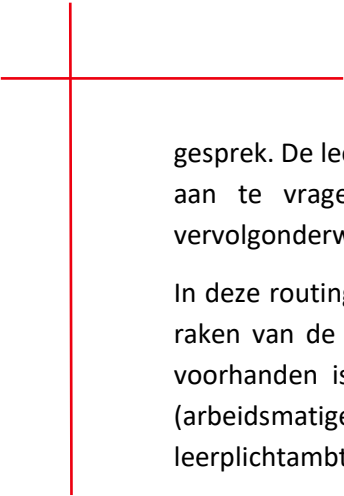
Als LVB-jongeren op het PRO (tot maximaal 18 jaar) en het VSO-ZMLK (tot maximaal 20 jaar) blijven vindt er aan het eind van hun schooltijd een uitstroomoverleg plaats (zie ook routing 1). Bij dit gesprek is de leerling en zijn of haar ouders aanwezig, een uitstroomcoördinator van de school, een functionaris van de leerplicht (van het focusproject). Op afroep kan een functionaris van de gemeente-afdeling Werk en Inkomen (team banen) en eventueel een jobhunter vanuit de Gemeente bij het gesprek betrokken worden. Het buurtteam (Lokalis) wordt ook bij het uitstroomoverleg betrokken als er een indicatie/verwijzing voor dagbesteding nodig is. Twee á drie keer per jaar worden op de bovenstaande scholen uitstroomoverleggen gehouden met leerlingen die uitstromen om de uitstroomwensen en -perspectieven van de jongeren te bespreken en te bepalen welke acties ondernomen moeten worden. Deze gesprekken worden ook op het MBO-niveau 1 gehouden. De leerplichtambtenaar noteert de afspraken en de school houdt de afspraken bij en rapporteert terug naar leerplicht.

Het kan zijn dat de leerling en de ouders niet komen opdagen op het uitstroomoverleg. Er zijn geen sancties mogelijk als ouders en/of leerling niet komt. Er wordt dan via een brief vanuit de leerplichtambtenaar geprobeerd om alsnog in gesprek te komen. Mocht dit niet lukken dan gaat een Focus trajectbegeleider² binnen een jaar op huisbezoek. Ondanks deze inspanningen lukt het niet altijd om jongeren naar een vervolgplek te begeleiden en vallen ze uit.

Via de uitstroomoverleggen kunnen jongeren van het PRO en het VSO-ZMLK indien dit mogelijk wordt geacht doorstromen naar het MBO. Meestal is dit niveau 1, maar soms is dit ook niveau 2. Een deel van de LVB-jongeren valt tussentijds uit. Meestal al in het eerste jaar van het MBO.

Als de leerplichtambtenaar de hoogte wordt gesteld van de uitval probeert de leerplichtambtenaar contact op te nemen met de jongeren en/of de ouders van de jongere voor een

² Focus is een programma van de gemeente Utrecht dat valt onder de afdeling Samenleven (Welzijn). Binnen dit programma helpen trajectbegeleiders jongeren op weg naar school of werk. Het programma is bedoeld voor jongeren tussen de 18 en 23 jaar zonder startkwalificatie of baan. Zie <https://www.utrecht.nl/zorg-en-onderwijs/samenleven-welzijn/kinderen-en-jongeren/hulp-en-ondersteuning-voor-jongeren-focus>

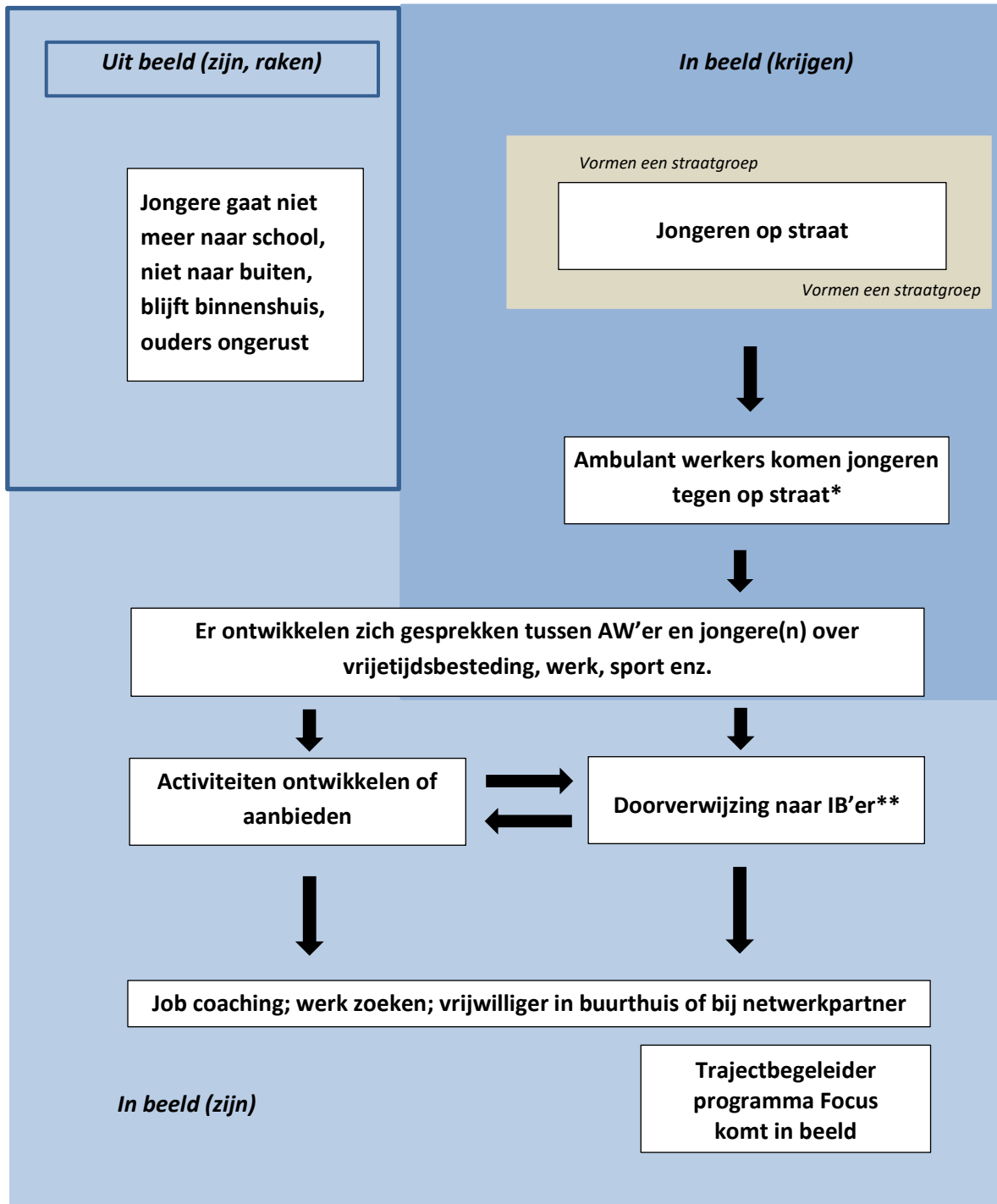

gesprek. De leerplichtambtenaar kan dan met de jongere stappen ondernemen om een uitkering aan te vragen of te begeleiden naar werk of (arbeidsmatige) dagbesteding, of naar vervolgonderwijs.

In deze routing lopen we tegen een aantal knelpunten aan die van invloed zijn op het uit beeld raken van de jongere. Een knelpunt is dat er weinig (arbeidsmatige) dagbesteding in Utrecht voorhanden is. Een tweede knelpunt is dat er bij uitval van (LVB)jongeren bij werk of bij (arbeidsmatige) dagbesteding geen of nauwelijks een terugkoppeling is naar de gemeente of de leerplichtambtenaar. Zodoende raken jongeren buiten beeld.

Routing 4

Jongeren die uit beeld zijn terug in beeld krijgen

* AW'er: Ambulante werkers o.m. bij Stichting JOU

** IB'er: Intern Begeleider bij Stichting JOU

1.5 Jongeren die uit beeld zijn terug in beeld krijgen

Het startpunt van deze routing is dat de jongere uit beeld is. Dat kan om verschillende redenen. Genoemd zijn voortijdige schooluitval waarna de jongere buiten rondzwerft of thuis blijft en niet of nauwelijks buitenkomt. Met name de ambulante tak van het jongerenwerk speelt een rol van betekenis om jongeren te ontmoeten die uit beeld zijn geraakt. Ambulant jongerenwerk benadert jongeren op straat. In het gesprek dat ontstaat kan de jongerenwerker interesses en behoeftes ontdekken en jongeren uitnodigen deel te nemen aan activiteiten en projecten die hen mogelijk aanspreken. Er zit geen dwang achter. Het jongerenwerk ontwikkelt diverse activiteiten voor en met jongeren. Zodra jongeren deelnemen kan in het contact meer worden ontdekt over wat de jongere kan en zou willen. Met een doorverwijzing naar de intern begeleider kan hier dieper op worden ingegaan en via job coaching kunnen stappen worden gezet richting school, vrijwilligerswerk of betaald werk. Het programma Focus van de gemeente Utrecht haakt hier aan. Jongerenwerk vindt jongeren in de wijk en biedt ondersteuning op verschillende gebieden. Het programma Focus komt voort uit de RMC regel- en wetgeving - Wet houdende regels inzake de Regionale Meld- en Coördinatiefunctie Voortijdige Schoolverlaten. Focus heeft de opdracht om jongeren van 18 tot 23 te monitoren. Het gaat hierbij over de specifieke groep in die leeftijd zonder Startkwalificatie en zonder inkomsten (<€300,-). Focus heeft die informatie beschikbaar en het recht dit te hebben. Aan de hand van deze filters komen Utrechtse jongeren naar boven en die gaan wij vanuit de Focus aanpak benaderen door brieven, huisbezoeken, mailen en bellen. Focus werkt in hun aanpak met verschillende partners, waaronder het Jongerenwerk. Soms heeft een jongere al een klik met een jongerenwerker en is het goed om die over te dragen of er samen in op te trekken (Smal 2020).

1.6 Knelpunten

Door verschillende loopbanen van jongeren in routings te visualiseren worden knelpunten zichtbaar. Hoewel er vier aparte routings zijn verbeeld, hebben ze veel raakvlakken en overlap. De vier varianten ontstaan vooral door telkens iets andere startpunten en accenten te kiezen. De knelpunten die in de routings naar voren komen zijn generiek van aard. Hieronder vatten we de voornaamste samen.

1. *Onvoldoende aanbod van dagbesteding, activerende arbeid en werkgelegenheid*

Een regelmatig terugkerende kwestie is dat er binnen de grenzen van de gemeente Utrecht en omringende gemeenten onvoldoende plekken zijn voor dagbesteding, activerende arbeid en werkgelegenheid. Naast onvoldoende kwantiteit, ontbreekt het ook aan variatie, hetgeen betekent dat dagbesteding of activerende arbeid niet aansluit bij de interesses van de jongeren en niet bij de ontwikkelmogelijkheden en ontwikkelbehoeften. Bij gebrek aan zinnige daginvulling, blijven jongeren weg, raken ze uit beeld als je niks aan passends en aantrekkelijks kunt bieden.

2. *Mismatch*

Er doen zich op meerdere dimensies mismatches voor:

Ten eerste de mismatch tussen dagbestedingsplekken en betaald werk. Behalve onvoldoende aanbod voor jongeren met een licht verstandelijke beperking bestaat er een grote kloof tussen het hebben van dagbesteding en de stap kunnen zetten richting betaald werk. Die stap is erg groot.

Ten tweede de mismatch tussen het korte termijn en langere termijn denken. Korte termijn denken duidt op het idee dat dagbesteding voor velen als het eindstation wordt gezien, door beroepskrachten en soms ook de jongeren zelf. Deze visie werkt het risico op uitval in de hand, omdat er niet gekeken wordt naar leerbaarheid, competentieontwikkeling en mogelijke doorgroei van de jongere. En dat doet deze jongeren tekort. Een lange termijnvisie weegt het ontwikkelperspectief van de jongere mee, kijkt naar (veranderende) interesses, groei in competenties, en groei in eigenwaarde.

Ten derde de mismatch die gelegen zit in de wisselingen in begeleiding: als de jongere keer op keer met nieuwe begeleiding te maken heeft, raakt deze de draad kwijt. Bovendien dreig je als begeleiding in de allergie van de jongere terecht te komen; door telkens weer kennis te moeten maken met een nieuwe, vreemde, begeleider, je verhaal te vertellen en een vertrouwensband op te moeten bouwen ontstaat gaandeweg terughoudendheid en wellicht zorgmijding.

Ten vierde is er een mismatch geconstateerd tussen jobcoaching als professie, jobcoaching als bijtaak van buurtteammedewerkers en externe jobcoaches ingehuurd door gemeente. Jobcoaching is een vak en vereist naast coachingsvaardigheden ook onontbeerlijke kennis over mensen met een verstandelijke beperking en het arbeidsrecht. Dat blijkt niet altijd in orde te zijn. Dit is te wijten aan gebrek aan erkenning voor de functie job coaching, competentietekorten of tijdgebrek bij sociaal werkers wanneer jobcoaching een (bij)taak wordt en drijfveren van bijvoorbeeld extern ingehuurde job coaches, die veelal commerciële motivaties hebben.

3. *Verschillen in financiële regelingen*

Er zijn jongeren die in de ene gemeente wonen en in een andere gemeente naar school gaan, dagbesteding hebben of werken. Het is dan onduidelijk welke gemeente verantwoordelijk is voor de financiering van bijvoorbeeld dagbesteding. Bovendien kunnen financiële regelingen per gemeente verschillen. Dit veroorzaakt onduidelijkheid bij de jongeren zelf en hun netwerk. Ook de professionals ervaren complexiteit wanneer er intergemeentelijk geen werkbare samenwerkingsafspraken zijn.

4. *Herkennen van en omgaan met personen met een licht verstandelijke beperking*

Veel medewerkers van de verschillende organisaties (gemeente, buurtteams, leerplicht, school etc.) herkennen een licht verstandelijke beperking niet of niet snel. En als ze iets opvalt weten ze vaak nog niet goed hoe aan te sluiten op de jongeren met een licht verstandelijke

beperking. Dit kan leiden tot overschatting van de zelfredzaamheid van de jongere. De jongere kan zich niet begrepen voelen, zichzelf eveneens overschatten en mogelijke zorgelijke of schadelijke omstandigheden (geldzorgen, persoonlijke hygiëne, in aanraking komen met criminaliteit) niet erkennen.

5. *Hulpvragen formuleren*

De veronderstelling dat jongeren met een licht verstandelijke beperking en zijn of haar (directe) sociale netwerk hulp vragen is niet altijd realistisch. Jongeren met een licht verstandelijke beperking zijn zich niet altijd bewust dat zij een hulpvraag hebben, of kunnen hulpvragen moeilijk zelf verwoorden. Het op eigen initiatief aankloppen bij een (hulp)instantie is dan helemaal lastig. Kortom, het is belangrijk actief contact te zoeken en te houden, en de jongere en zijn netwerk goed te leren kennen.

6. *Stigmatiserende taal en activiteiten*

Een belemmering kan ook zitten in de bejegening van en communicatie met jongeren met een LVB. In de OWP werd opgemerkt dat hulpverleners en medewerkers van de gemeenten en andere instanties dikwijls onbewust en onbedoeld stigmatiserende taal gebruiken. Jongeren aanspreken (ook indirect of impliciet) op de verstandelijke beperking bevestigt een ongewild stigma. Deze taal is niet van hen en is niet de taal waarin zij zichzelf (willen) herkennen. Gevolg is dat men zich onvoldoende gezien voelt als volwaardig en dat er verzet of mismatch gaat ontstaan.

Hetzelfde geldt voor aangeboden activiteiten. Een deel van de jongeren is allergisch voor activiteiten die in een hulpverleningscontext speciaal voor jongeren met een licht verstandelijke beperking georganiseerd worden. Het is daarom belangrijk om deze jongeren op een respectvolle, wijze te benaderen, hen niet primair aan te spreken op hun beperking maar op hun interesses en talenten. Daarnaast dienen trajecten bij voorkeur te leiden naar passende vormen van opleiding, werk en vrijetijdsbesteding in de samenleving. Alleen als de jongere zich prettiger voelt bij een nichevoorziening, bijvoorbeeld omdat deze de veiligheid, structuur en sociale contacten biedt die hij nodig heeft, kan hiervoor gekozen worden.

1.7 Terugkerende vragen

Tijdens het ontwikkelen en bespreken van de routings kwamen herhaaldelijk dezelfde vragen op. Deze vragen zijn niet geduid als knelpunten, maar vragen wel aandacht omdat het antwoord erop kan uitmaken of een jongere met licht verstandelijke beperking wel of niet uit beeld verdwijnt.

- 1) Wie volgt de jongere? Wie volgt de jongere wanneer deze nog leerling is?
- 2) Wie houdt wanneer overzicht op de route van de jongere? Dat is niet per se de ouder. Het zou een familielid kunnen zijn of iemand anders uit het informele netwerk. Of is de gemeente dat? Wat is wenselijk?
- 3) Waarom houdt het leerlingvolgsysteem op bij het verlaten van de VO en VSO? Van wie is informatie in het leerlingvolgsysteem? Oftewel, wie is de eigenaar van de informatie? Is de

jongere zelf eigenaar of zijn de instanties dat? Als de jongere eigenaar is van zijn of haar eigen ontwikkeling, kan hij/zij dan ook eigenaar zijn van de informatie rondom de ontwikkeling? Welke uitwisseling is er eigenlijk tussen de partij(en) die het leerlingvolgsysteem bijhouden en de vervolgstap naar bijvoorbeeld vervolgonderwijs, dagbesteding, begeleid werken enz. Bij het idee van 'eigenaar' zijn van je eigen ontwikkeling, zit je meer op eigenaarschap en op maat werken.

- 4) Wat vraagt het van professionals aan deskundigheid om te signaleren dat je met jongeren met een licht verstandelijke beperking te maken hebt en wat betekent dit voor het begeleiden?

1.8 Enkele aanbevelingen

Op basis van de ontwikkelwerkplaats en de daarin ontwikkelde opbrengsten zijn enkele aanbevelingen te geven.

Gerelateerd aan knelpunt *mismatch*

Betrek ouders actie(f)(ver) van begin af aan bij de ontwikkeling van de jongere; dat is meer aan de voorkant werken (meer aan de basis). Op deze wijze wordt er samen met de ouders 'opgewerkt'. Belangrijk daarin is ook om de behoefte van de ouders te kennen en daarmee rekening te houden.

Kijk bij aanvang van de middelbare school (VSO) met de jongere wie uit het eigen netwerk (naast de ouders) voor hem of haar een belangrijke ander is die met hem of haar op kan lopen gedurende de schoolperiode. Dit kan een volwassene zijn die meekijkt en een link is naar instanties. Het lijkt op de JIM methode (zie bijvoorbeeld <http://www.jimwerkt.nl>).

Onderzoek of de jongere zelf een eigen plan kan maken dat hij/zij gedurende zijn/haar school/dagbesteding/werk aanvult. Om onderscheid te maken met de plannen zoals bekend van cliëntendossiers spreken we hier liever van een portfolio. Plannen interpreteren wij als institutioneel; plannen zijn documenten van een school, een zorg- of welzijnsinstelling. Het portfolio is daarentegen van de jongere zelf. Jongeren hebben daar zelf de belangrijkste inbreng zowel inhoudelijk als qua vorm. De jongere is tevens de beheerder ervan en niet een instantie. De jongere is beheerder, maar kan ondersteuning krijgen van begeleiders, ouders, familieleden, belangrijke anderen. Daarbij fungeert het portfolio als input voor plannen van instanties. Het wordt zodoende een groeidocument. De jongere wordt hiervan de eigenaar. Nu worden plannen door school en/of de hulpverlening gemaakt. Bij overgangssituaties wordt er vaak weer een nieuw plan gemaakt, worden deels dezelfde vragen gesteld, moet de jongere wederom zijn of haar verhaal vertellen en blijft het plan in beheer bij de organisatie. Hiermee ontnemen je eigenaarschap en riskeer je discontinuïteit. Door de jongere eigenaar te laten zijn van zijn eigen portfolio helpt dit hem/haar de rode draad vast te houden. Ook voor de diversiteit aan begeleiders kan zo'n portfolio een rode draad vormen.

Gerelateerd aan knelpunt *verschillen in financiële regelingen*

De samenwerking Inclusieve Stad City Deals (2016:40-41) heeft reeds aanbevelingen op dit knelpunt gegeven. In aanvulling 2 ('Grensgevallen Wmo, Wlz en Zvw diplomatiek regelen') staat: *"Sommige inwoners vallen tussen verschillende wetten en regelingen, waardoor (intensieve) discussies ontstaan over wie wat gaat doen en betalen"*.

Ziektekostenverzekeraars en gemeenten verkennen momenteel mogelijkheden van betere samenwerking bij grensgevallen. Een mogelijkheid is, dat de verzekeraar de zorg financiert en als naderhand blijkt dat de gemeente dat had moeten doen, dan volgt een factuur richting gemeente en vice versa. De facturen achteraf bieden ook inzichten in waar het schuurt en waar we mogelijk taken beter integraal kunnen borgen in verantwoordelijkheden bijvoorbeeld tussen Wmo, Wlz en Zvw. Ook kan gedacht worden aan een persoonsvolgend budget.

Gerelateerd aan knelpunt *onvoldoende aanbod en variatie*

Creëer meer plaatsen voor en meer variatie van dagbesteding, activerende arbeid en werkgelegenheid voor jongeren met een licht verstandelijke beperking. Benut daarbij de opdracht vanuit de Participatiewet om mensen met een arbeidsbeperking aan het werk te krijgen.

Gerelateerd aan knelpunt *stigmatiserende taal en activiteiten*

Vermijd stigmatiserende taal, activiteiten en context. Zet in op stigmaloze taal, inclusieve activiteiten in omgevingen die gewone, labelloze omgevingen. Labelloze omgevingen zijn reguliere plekken in de samenleving en voorzieningen die niet opzichtig hulpverlening etaleren.

Gerelateerd aan knelpunt *herkennen van en omgaan met personen met een licht verstandelijke beperking*

Voor het aanpakken van dit knelpunt bestaan al diverse middelen om in te zetten. We noemen er drie. Ten eerste, gebruik de SCIL vragenlijst (SCIL: Screener voor intelligentie en licht verstandelijke beperking. Kaal, Nijman en Moonen 2015)³. De vragenlijst geschikt om snel te screenen op een mogelijke licht verstandelijke beperking. Deze hoeft niet door een gedragsdeskundige of psycholoog te worden afgenomen. Ten tweede, medewerkers van gemeenteloketten, buurtteams, basis- en voortgezet onderwijs trainingen aanbieden in het herkennen van en omgaan met personen met een licht verstandelijke beperking. De aanbeveling is om deze trainingen in samenwerking met personen met een verstandelijke beperking uit te voeren, bijvoorbeeld met getrainde ervaringsdeskundigen. Dat biedt tegelijkertijd een directe bewustwording. Ten derde zijn er methoden die helpen meer begrip te kweken bij professionals die weinig bekend zijn met personen met een licht verstandelijke beperking. Een methode is de LVB Xperience (zie <https://www.humanitas-dmh.nl>). Deze ervaringsgerichte methode van een dagdeel, leert professionals te herkennen waar personen met een licht verstandelijke beperking tegenaan lopen in de samenleving. Hiermee biedt het inzicht en handvatten om de toegankelijkheid van voorzieningen te verbeteren.

³ Zie: <https://www.hogrefe.nl/shop/scil-screener-voor-intelligentie-en-licht-verstandelijke-beperking.html>

2. Kwadranten van redzaamheid en kwetsbaarheid

Tijdens de ontwikkelwerkplaatsbijeenkomsten gebruikten deelnemers veelvuldig de termen zelfredzaamheid en kwetsbaarheid. In het werk met jongeren met een licht verstandelijke beperking is dit terug te zien. Het zijn veelgebruikte begrippen om de situatie van en hulp aan een jongere met een licht verstandelijke beperking aan te geven. Beide termen worden vaak in een adem genoemd, vaak door elkaar en als ogenschijnlijke synoniemen. Toch toonden uitspraken duidelijk dat ze niet hetzelfde zijn: “dat je niet zelfredzaam bent, wil niet zeggen dat je meteen ook kwetsbaar bent”. Het onderscheid en de onderlinge verhouding was echter niet goed te geven. Dit leidde ertoe beide begrippen verder onder de loep te nemen; waar hebben we het over als we die termen gebruiken, bedoelen we hetzelfde, wat impliceren ze. De praktijk kan ermee gediend zijn als beide termen duidelijker zijn gedefinieerd zodat het onderscheid en de relatie preciezer worden geduïd. Dat inzicht kan vervolgens fungeren als hulpmiddel bij het inschatten van de situatie, de (on)mogelijkheden van een jongere en wat er aan ondersteuning nodig is. Dat hulpmiddel is ontstaan vanuit de ontwikkelwerkplaats en noemen wij de *kwadranten van redzaamheid en kwetsbaarheid*. Eventueel zou het hulpmiddel bij meerdere afnames in de tijd ook gebruikt kunnen om te bepalen of sprake van groei op het gebied van redzaamheid en afname van kwetsbaarheid.

2.1 Redzaamheid

Om te beginnen vervangen we de term zelfredzaamheid door redzaamheid om dezelfde redenen die de Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid (2017: 24) verwoordde als:

“[redzaamheid] ... Daaronder verstaan we het totaal aan vermogens waarover een individu beschikt om zijn doelen te bereiken en zich te kunnen redden in het leven.”

De Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid wijst erop dat redzaamheid bestaat uit meer dan slechts ‘cognitieve vermogens’, het denkvermogen. Ook de ‘niet-cognitieve vermogens’ spelen een aanzienlijke rol bij de redzaamheid van een individu. Deze zogeheten ‘niet-cognitieve vermogens’ duiden zij aan met de term *doenvermogen*. Hierbij kan worden gedacht aan zelf doelen kunnen stellen, zelf plannen maken, zelf in actie komen, volhouden en om kunnen gaan met verleidingen en tegenslag. Aan het doenvermogen liggen een drietal persoonskenmerken ten grondslag: temperament, zelfcontrole en overtuiging. Redzaamheid laat zich beïnvloeden door onder meer onwil (passiviteit), onvermogen en overbelasting (WRR 2017). Overbelasting is een voorbeeld dat verwijst naar het sociaal-emotionele vermogen. Het gaat over sociale en emotionele vaardigheden, bepaalt in sterke mate wat je als persoon kan verdragen, en het beïnvloedt de praktische en cognitieve vermogens. Bij jongeren met een licht verstandelijke beperking ligt het sociaal-emotionele niveau, ook aangeduid als sociaal-emotionele leeftijd, verhoudingsgewijs lager dan de lichamelijke en cognitieve niveau c.q. leeftijd (Došen 2010, Claes et al 2012).

Vanuit de ontwikkelwerkplaats komen we tot de volgende duiding van de term redzaamheid: *het gaat om invloeden van binnen de persoon (intern)*. Het legt nadruk op wat er in de persoon zit qua denk- en doenvermogen. Het gaat om respectievelijk cognitieve vermogens (zoals rekenen, schrijven, lezen en overzicht houden) en niet cognitieve vermogens (doenvermogen) die samen van invloed zijn op het autonome functioneren. Deze vermogens zijn deels verder te ontwikkelen. Ondanks dat de nadruk bij redzaamheid ligt op invloeden binnen de persoon, zijn er uiteraard invloeden van buitenaf die de redzaamheid kunnen beïnvloeden - zie het International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF) van de Wereldgezondheidsorganisatie.

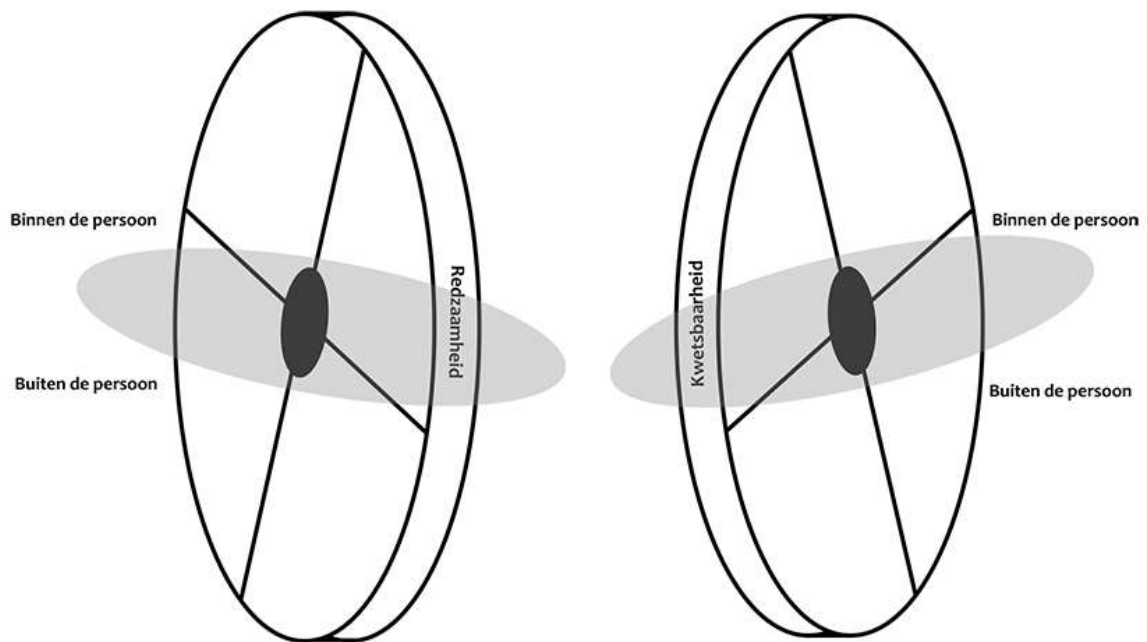
2.2 Kwetsbaarheid

De term kwetsbaarheid kent allerlei verwante begrippen (gevoeligheid, ontvankelijkheid, beïnvloedbaarheid, zwakte, zwakheid, zaken waarin je geraakt of beschadigd kan worden, beperkte redzaamheid, draagkracht), lijkt vaak inwisselbaar te worden gebruikt en heeft een bijna holistische betekenis gekregen. Kwetsbaarheid kan zowel een oorzaak als een gevolg zijn en het kan in de persoon alsmede in de omstandigheden en de omgeving zitten. Daarnaast ziet kwetsbaarheid er bij ieder mens anders uit, kan het meer of minder zichtbaar zijn, het kan verschillen in intensiteit en duur, en is kwetsbaarheid niet alleen generiek, maar kan ook specifiek zijn, dat wil zeggen op een bepaald persoonlijk of levensdomein (Wilken & Den Hollander 2019:169-175). Bergsma & Teunissen (2018) presenteren de term nog opener, subjectiever en emotioneler door te zeggen dat de problemen die bij kwetsbaarheid horen weliswaar hetzelfde kunnen zijn, maar dat de beleving anders is, dat kwetsbaarheid een 'open woord' is, en dat het zelfs een 'dapper' woord is. De term kwetsbaarheid is zodoende sterk aan connotaties onderhevig. Van Oostrom & Spijkerman (2016) definiëren kwetsbaarheid als een *"... proces van het opeenstapelen van tekorten in het functioneren op het lichamelijke, psychische, cognitieve of sociale vlak, dat de kans vergroot op negatieve gezondheidssuitkomsten ..."* en wijzen hierbij op verschillende domeinen van kwetsbaarheid, namelijk de fysieke, psychische, cognitieve en sociale. We missen hier twee domeinen waar jongeren met een licht verstandelijke beperking vaak mee te maken kunnen hebben: het maatschappelijke en materiele. Een ongastvrije, weinig tolerante en ontoegankelijke inrichting van de maatschappij maakt iemand maatschappelijke kwetsbaarheid. Slechte huisvesting, niet of nauwelijks financieel kunnen rondkomen, geen financiële tegenslagen kunnen opvangen of schulden hebben, maakt een persoon materieel – economisch – kwetsbaar.

Vanuit de ontwikkelwerkplaats komen we tot de volgende duiding van de term kwetsbaarheid: *het gaat om invloeden van binnen én van buiten de persoon (intern en extern)*. Het legt de nadruk op wat de 'zwakke plek' kan worden genoemd, die van allerlei aard kan zijn en een rol speelt in het leven van een persoon. Een psychische aandoening, een verstandelijke beperking, een fysieke beperking kunnen worden opgevat als biologische factoren (Bergsma & Teunissen 2018) van binnen de persoon, ofschoon deze onvermijdelijk in wisselwerking staat met de omgeving, dat wil zeggen invloeden van buiten de persoon. De maatschappij kan kwetsbaarheid 'toevoegen' of zelfs veroorzaken, waardoor iemands redzaamheid ook negatief beïnvloed wordt.

De redzaamheid en kwetsbaarheid van jongeren met een licht verstandelijke beperking kunnen we onderbrengen bij vier domeinen: de maatschappelijke kwetsbaarheid, de sociale kwetsbaarheid (je eigen sociale netwerk van gezin, familie, vrienden, kennissen), de biologische kwetsbaarheid (gevoeligheid voor lichamelijke of psychische aandoeningen) en de materiële kwetsbaarheid. In onderstaand figuur is de verhouding tussen redzaamheid en kwetsbaarheid samengevat.

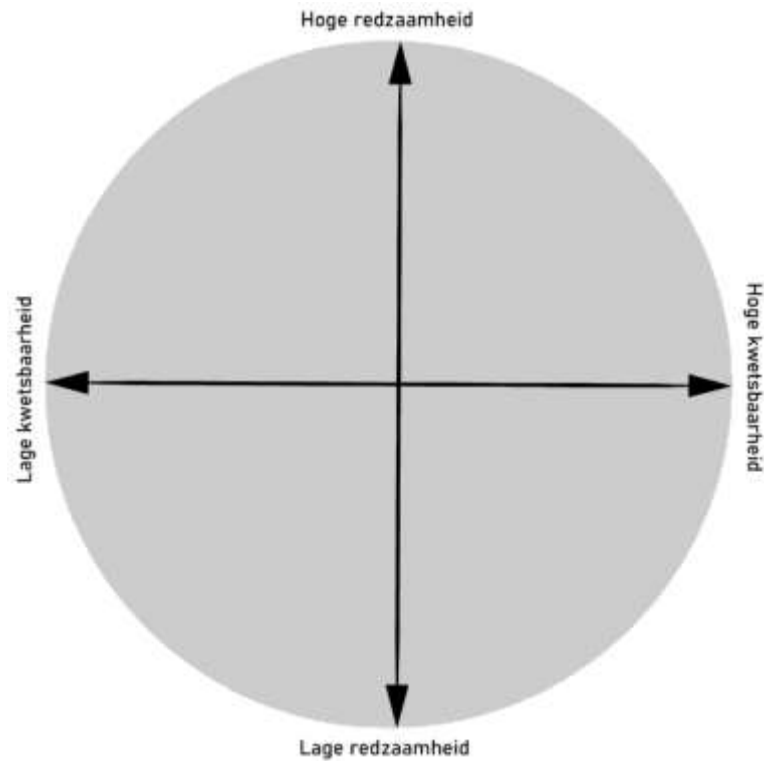
Figuur 1: relatie redzaamheid en kwetsbaarheid als tweezijdige medaille

Redzaamheid en kwetsbaarheid zijn moeilijk los van elkaar te zien. In de betekenisgeving aan beide concepten blijkt telkens weer dat het gezien moet worden als een medaille; redzaamheid en kwetsbaarheid zijn zowel voorkant als achterkant. Niettemin schuilt een belangrijk onderscheid erin dat redzaamheid gaat over het omgaan met de kwetsbaarheid, het ondanks de kwetsbaarheid sturing geven aan je leven, je kunnen redden in de wereld, de dingen naar je hand zetten. Die redzaamheid en de kwetsbaarheid kunnen meer of minder aanwezig zijn in iemands leven en vormen samen een continue relatie. We zijn gekomen tot een viertal paren van kwetsbaarheid – redzaamheid:

- Je kan *weinig* kwetsbaar zijn en tegelijkertijd *heel* redzaam.
- Je kan *heel* kwetsbaar zijn en tegelijkertijd *heel* redzaam.
- Je kan *weinig* kwetsbaar zijn en tegelijkertijd *weinig* redzaam.
- Je kan *heel* kwetsbaar zijn en tegelijkertijd *weinig* redzaam.

Deze viertal paren moeten worden gezien als gegevens die in beweging (kunnen) zijn en die slechts uitersten aangeven. Redzaamheid en kwetsbaarheid zijn in ernst variabel. Daarom zien wij redzaamheid en kwetsbaarheid in termen van een continuüm: weinig kwetsbaar – heel kwetsbaar, weinig redzaam – heel redzaam. In onderstaand figuur staan deze vier paren samengevat.

Figuur 2: kwadranten van redzaamheid en kwetsbaarheid

2.3 Hoe het kwadrantenmodel te gebruiken?

Het model fungeert als een handvat en is indicatief. Het heeft als functie om op basis van inzicht in de redzaamheid en kwetsbaarheid van de persoon in kwestie te bepalen of er ondersteuning nodig is, welke ondersteuning dat zou moeten zijn (inhoudelijk en intensiteit), welk risico de persoon loopt op het uit beeld raken en het inschatten of en wanneer er door wie moet worden ingegrepen.

Het model is ontstaan vanuit de ontwikkelwerkplaats. Aanvankelijk zijn enkele casussen geschreven met betrekking tot jongeren met een licht verstandelijke beperking, maar al gauw bleek het model een bredere toepasbaarheid te hebben. Zodoende presenteren we ook enkele niet LVB-specifieke casussen.

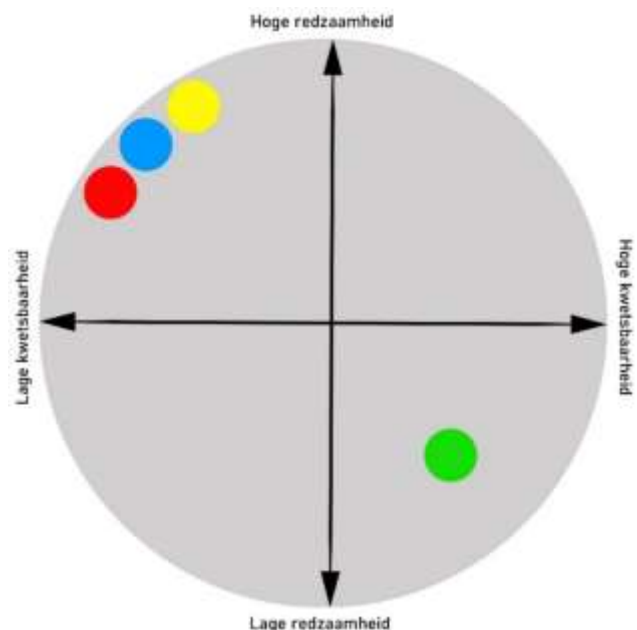
Aan de hand daarvan is per casus bovenstaand model in te vullen. Na dat ingevuld te hebben zijn er enkele vragen. Bij het invullen van het model worden vier kleuren gebruikt: geel staat voor het materiële domein (huisvesting, wonen, inkomen, schulden enz.), groen staat voor het biologische domein (fysiek en psychisch welbevinden), rood staat voor het sociale domein (relaties hebben in de brede zin en sociale vaardigheden), blauw staat voor het maatschappelijke domein (de fysieke, informationele en sociale inrichting van de maatschappij).

De casussen zijn geschreven vanuit het perspectief van een buitenstaander, bijvoorbeeld een buurtteammedewerker. Voor de ingekleurde kwadranten geldt hetzelfde. Dit is belangrijk om te melden, omdat het perspectief van een sociaal werker beduidend kan verschillen van het perspectief van de hoofdpersoon in de casus.

Casus 1: Annette

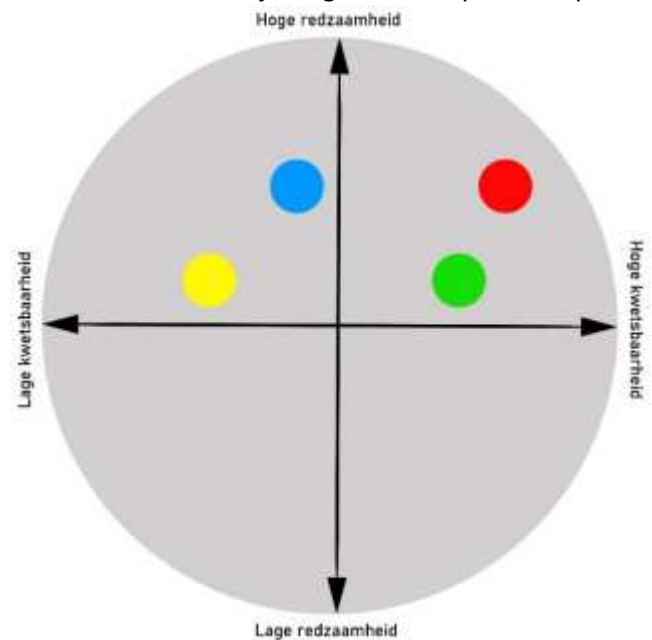
Annette (76) is bijna 30 jaar gehuwd met Raymond (82). Raymond is langdurig ziek en sinds enkele maanden bedlegerig. Annette zorgt de laatste jaren veel voor Raymond. Vorige week is zij echter tijdens het fietsen gevallen en daarbij haar arm gebroken en knie zwaar gekneusd. Zowel Annette en Raymond zijn momenteel niet bij machte zelf het huishouden te doen, de hond uit te laten, boodschappen te doen, koken, douchen, wassen enz. Annette en

Raymond hebben beiden drie betrokken broers en zussen, behulpzame buren en twee zoons die mantelzorg kunnen bieden. Ondanks alles is Annette behoorlijk redzaam en weinig kwetsbaar. Annette regelt zelf alle benodigde zorg en ondersteuning met het wijkteam, de thuiszorg, huishoudelijke hulp, telefoneert zelf met de arts en schakelt zelf broers en zussen in om hen bij te staan. Ze overziet het allemaal prima. Waarom weinig kwetsbaar? Fysiek is Annette zwak, maar van buitenaf krijgt en accepteert zij ondersteuning en noodzakelijke zorg van het eigen sociale netwerk (broers, zus, buren) waardoor Annette en Raymond beschermd zijn tegen negatieve invloeden van buitenaf. Fysiek zijn ze kwetsbaar, maar sociaal, biologisch (psychisch) en materieel niet. Samengevat in het kwadrant getekend begeeft Annette zich in een hoog redzame en laag kwetsbare situatie. Alleen in lichamelijk opzicht is zij in deze situatie laag redzaam en redelijk hoog kwetsbaar.

Casus 2: Bilal

Bilal is een alleenstaande jongeman (25 jaar). Hij woont in een starterskoopappartement in de stad. Hij heeft een Wajong-uitkering en een behoorlijk gevulde spaarpot. Bilal is een auto-immuunziekte geconstateerd en heeft vorige week tijdens het sporten zijn enkel gebroken. Hij kan daardoor voor langere tijd niet naar zijn werk (zelfstandig met vervoer en fysieke zware werkzaamheden zijn niet geschikt om met gebroken enkel te doen en met de auto-immuunziekte loopt hij bijna een half jaar in de ziektewet). Hij heeft goed, maar wel weinig contact met zijn ouders. De ouders wonen ver weg en zijn niet erg mobiel. Financieel staan ze hun zoon altijd bij indien dat nodig is. Bilal heeft weinig vrienden, wel sportmaatjes waarmee hij tijdens het sporten leuk, maar vooral oppervlakkig contact heeft. De vrienden die hij heeft kunnen geen ondersteuning of zorg bieden. Sociaal gezien redt Bilal zich wel. Hij wil geen beroep doen op ondersteuning of zorg. Hij vertrouwt erop dat hij het zelf wel redt. Weliswaar met wat moeite, maar alles lukt hem zelf: aan- en uitkleden, douchen, lopen, boodschappen doen, eten koken enzovoorts. Bilal vindt zichzelf redzaam. Hij regelt alles zelf, hij begrijpt wat hem te doen staat en neemt de nodige actie. Hij overziet het allemaal prima. Waarom relatief hoge kwetsbaarheid? Bilal heeft vanuit zijn familie, vrienden, kennissen en buren geen enkele steun. Hooguit wat contact via de What's app. Fysiek is hij kwetsbaar vanwege zijn auto-immuunziekte hetgeen van blijvende aard is. Elke infectie kan grote gevolgen hebben voor zijn lichamelijke gezondheid. Sociaal gezien is hij ook kwetsbaar, want hij kan nauwelijks beroep doen op ondersteuning vanuit familie, vrienden en

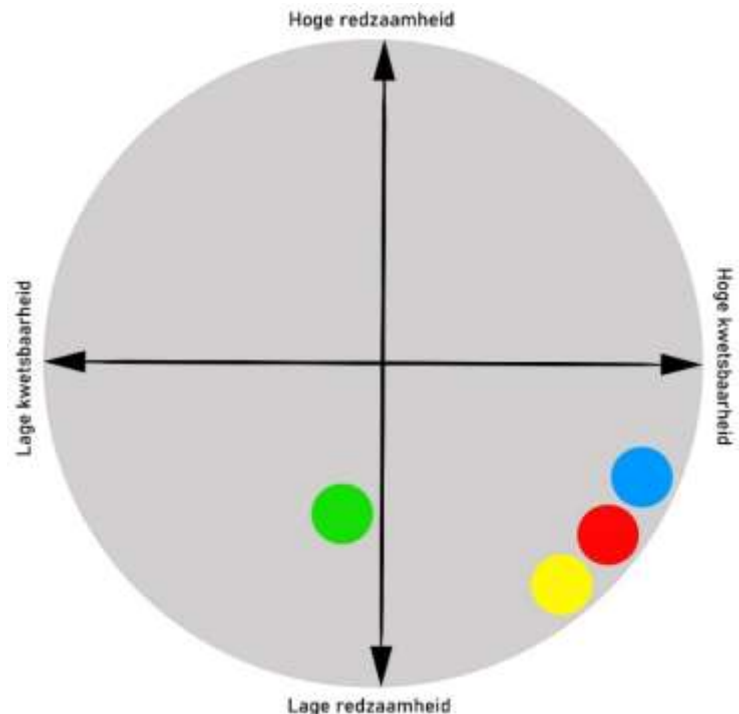

buren. Hij heeft weinig sociale contacten en ontvangt weinig sociale aandacht. Materieel is hij nog niet kwetsbaar, want hij woont in eigen flatje, kan dat bekostigen en gaat verantwoord om met zijn geld. Dat blijkt ook wel uit zijn redzaamheid. Samengevat in het kwadrant getekend begeeft Bilal zich in een relatief redzame situatie, fysiek en sociaal gezien in een hoog kwetsbare situatie, en materieel en maatschappelijk gezien redzaam en weinig kwetsbaar.

Casus 3: Lennart

Lennart is een jongeman (22) met een matig tot licht verstandelijke beperking en is gediagnosticeerd met autisme. Hij woont beschermd in een woongroep. Lennart begrijpt weinig van de wereld. Hij droomt veel, staart veel naar buiten, naar de vogels, de bomen en alles wat er maar gebeurt buiten. Hij regelt zijn administratie niet zelf, want hij kan nauwelijks lezen, schrijven en rekenen. Wel kan hij zichzelf aan- en uitkleden, wassen, douchen, en tandenpoetsen. Eenvoudige huishoudelijke klusjes kan hij wel zolang dit maar binnen een veilige, beschermde woon- en dagbestedingsomgeving is. Op afstand heeft hij alleen zijn ouders – die op leeftijd zijn – en een zus. Dat zijn de enige personen vanuit het sociale netwerk van Lennart die wat voor hem kunnen betekenen, die voor zijn belangen op kunnen komen. Lennart heeft verder geen vrienden of familie die op enigerlei wijze praktische, emotionele of sociale steun kunnen bieden. Lennart regelt vrijwel niks zelf, beschikt over onvoldoende cognitieve en non-cognitieve vermogens om zijn eigen zaken te regelen. Waarom relatief hoge kwetsbaarheid? Zowel sociaal, maatschappelijk als materieel heeft Lennart een 'zwakke plek'. Hij kan nog rekenen op steun vanuit zijn eigen sociale netwerk – zijn ouders en broer – maar dat is vrij zwakke basis.

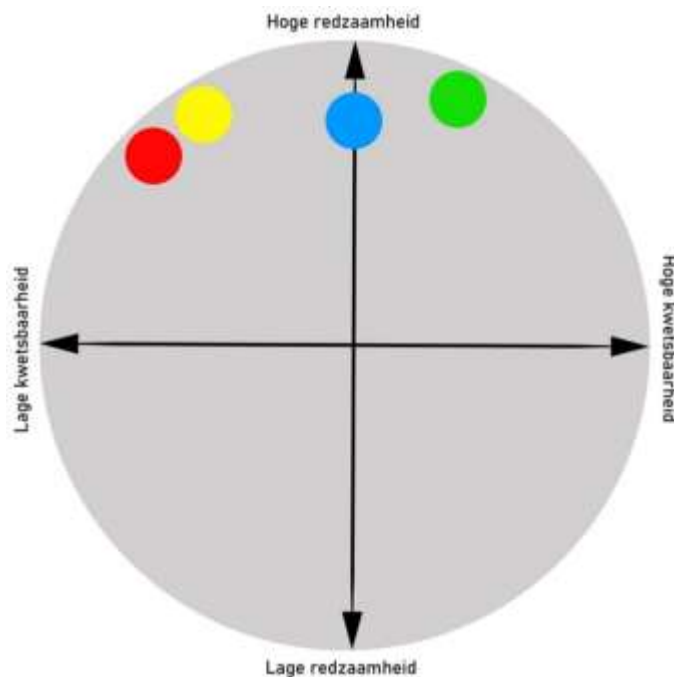
Zij kunnen Lennart niet (voor) altijd en overall beschermen en ondersteunen. Maatschappelijk kwetsbaarheid van Lennart bestaat eruit dat veel informatie in de buitenwereld voor hem onbegrijpelijk is en mensen Lennart toch als een vreemde vogel zien gezien zijn sociaal soms ongepaste gedrag. Samengevat in het kwadrant getekend begeeft Lennart zich hoofdzakelijk in een laag redzame en een hoog kwetsbare situatie. Dit is van blijvende aard.

Casus 4 Zarah

Zarah, 22 jaar, woont zelfstandig in een buitenwijk van Utrecht, ze studeert op de HU, social work. Ze is geboren met een spastische aandoening waardoor ze in een rolstoel zit. Ze is opgegroeid in Epe, op de Veluwe. Haar ouders hebben haar gestimuleerd zoveel mogelijk zelfstandig te functioneren. Ze heeft twee jongere zussen die geen beperking hebben. Zarah kon goed leren en wist al jong dat ze wilde studeren en andere mensen met een fysieke beperking wilde helpen. Ze had kunnen kiezen voor de Hogeschool in Ede, maar ze wilde naar een grote stad om te studeren net als andere jongeren, ze wil een zo normaal mogelijk leven leiden. Ze woont in een gelijkvloerse woning die is aangepast op haar beperking.

In Utrecht is de openbare ruimte een andere dan in Epe. Er zijn meer mensen, stoepen met fietsen, alles is smal. Dat vraagt van Zarah aanpassingsvermogen met haar rolstoel. Openbaar vervoer is gelukkig goed geregeld, op de HU zijn ook allerlei voorzieningen voor studenten met een beperking. Dit alles maakt dat Zarah redelijk redzaam is. Als kind heeft ze het meest last gehad van het gedrag van anderen die haar behandelden als een achterlijk kind. Hier heeft ze naar eigen zeggen mee om leren gaan. Mede door de steun van haar ouders, zussen, familie en vrienden staat ze sterk 'in haar schoenen', zegt ze zelf. Samengevat in het kwadrant getekend toont Zarah zich op de vier domeinen hoofdzakelijk hoog redzaam. Ondanks de fysieke hoge redzaamheid, is zij daar wel in enige mate kwetsbaar.

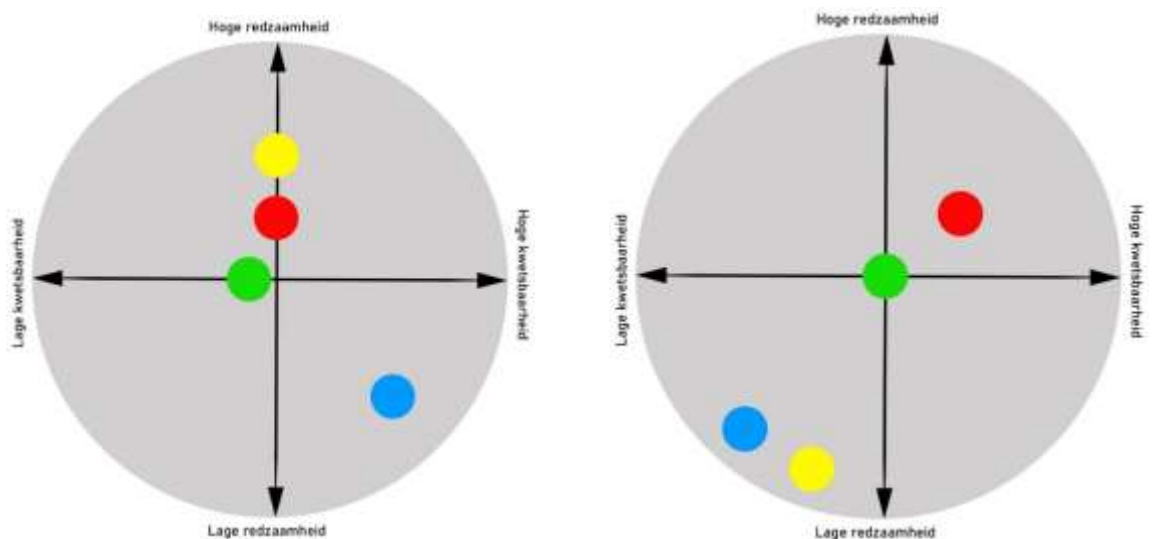

Casus 5: Joyce

Joyce is 18, bijna 19 jaar en woont nog bij haar ouders. Ze heeft een licht verstandelijke beperking en is net een jaar van school af, de VSO-ZML. Joyce heeft tijdens haar basisschoolperiode op een reguliere basisschool gezeten en kan goed lezen en schrijven. Het rekenen is moeilijk. Onder andere door haar periode op de basisschool kent ze veel mensen in de plaats waar ze woont en andersom kennen veel mensen haar ook. Dit komt omdat ze snel en makkelijk contact maakt met anderen. Joyce heeft een WLZ-beschikking waaruit dagbesteding en ondersteuning vanuit zorginstellingen worden gefinancierd. Verder heeft Joyce een Wajong-uitkering. De ouders zorgen voor het grootste gedeelte voor de financiën, dit lukt Joyce niet zelf. Joyce heeft dagbesteding bij

een hotel in een plaats verderop. Hier werkt ze in de housekeeping. Er is bij Joyce sprake van dyspraxie, maar ondanks dat voert ze de huishoudingstaken steeds beter uit. Ze gaat met de buurtbus naar haar werk. Ze gaat 's morgens met haar moeder naar de bus en komt 's middags zelfstandig terug. Ze kan dan, als er niemand thuis is, de rest van de middag zelf doorbrengen. Thuis krijgt Joyce één keer in de week thuisondersteuning vanuit de ambulante dienst van een zorginstelling. Deze ondersteuning is gericht op het redzaam worden als Joyce uit huis gaat. Ze heeft geleerd om zelfstandig te reizen, ze leert om boodschappen te doen en te koken, haar kamer netjes te houden en invulling te geven aan haar vrijetijd. Dit gaat steeds beter en lukt Joyce steeds zelfstandiger. Over het algemeen wordt Joyce steeds zelfstandiger, maar ze heeft daarbij nog wel regelmatig hulp van anderen nodig, bijvoorbeeld voor de planning van activiteiten in de vrijetijd, de financiën, het regelen van maatschappelijke taken (woning, belastingen, etcetera). Verder raakt Joyce nog weleens in paniek als dingen anders gaan dan gewoon of gepland. Ze gaat dan wel meteen op zoek naar hulp. Joyce heeft door haar openheid met veel mensen contact en veel mensen waarderen het contact met haar, maar soms vindt ze het nog moeilijk om in te schatten wat ze wel en niet kan zeggen en wie ze wel en niet kan vertrouwen.

Bij deze laatste casus is gevraagd aan Joyce zelf om het kwadrant in te kleuren. Ook de ouders hebben dit gedaan los van Joyce.

Figuur links: Kwadrant ingevuld door Joyce, figuur rechts: Kwadrant ingevuld door ouders van Joyce

De verschillen in de inkleuring tussen het perspectief van Joyce op haar situatie en het perspectief van haar ouders zijn frappant. Het maakt duidelijk dat het belangrijk is om meerdere perspectieven in acht te nemen bij het evalueren van iemands redzaamheid en kwetsbaarheid. Het verschil geeft tevens aanleiding tot enkele aandachtspunten bij het gebruik van deze kwadranten van redzaamheid en kwetsbaarheid.

2.4 Aandachtspunten

Bij het evalueren van kwetsbaarheid en redzaamheid aan de hand van het kwadrantenmodel is alertheid geboden:

- 1) Kwetsbaarheid en redzaamheid kunnen per levensgebied - wonen, werk, opleiding, vrijetijd, gezondheid, relaties en financiën - enorm verschillen.
- 2) Iemand kan met zijn of haar redzaamheid de eigen kwetsbaarheid compenseren, maar ook verhullen.
- 3) Het inkleuren van het model is sterk afhankelijk van het perspectief waaruit wordt gekeken. Daarom is het aan te bevelen te allen tijde meerdere perspectieven te includeren, waarbij het perspectief van de persoon om wie het gaat centraal staat.
- 4) Het kwadrant is indicatief en, nogmaals, een hulpmiddel. De verschillende inkleuring van het kwadrant moet aanleiding zijn om in gesprek te gaan en te blijven. Op die manier fungeert het eveneens als een methode om op een inclusieve wijze te werk te gaan.

3. Exemplarisch beeld

Je zou kunnen zeggen dat wat er in de ontwikkelwerkplaats heeft plaatsgevonden in meerdere opzichten een afspiegeling vormt van hetgeen in de praktijk plaatsvindt. Dit noemen we exemplarisch. Exemplaren zijn leerzaam omdat ze in het klein de grote lijnen weergeven wat er zich in de complexe en veelzijdige praktijk afspeelt.

De partijen die deelnamen aan de ontwikkelwerkplaats wisten globaal wat andere organisaties, die zich met jongeren en LVB bezighouden, doen. Tijdens de ontwikkelwerkplaatsbijeenkomsten bleken de deelnemende partijen beelden van elkaar te hebben die niet altijd klopten. Ze wisten vaak niet van elkaar wat ieders deskundigheid is en welke diensten ze leveren, terwijl ze actief zijn in hetzelfde stadsdeel en zich bekommeren om dezelfde doelgroep. Tegelijkertijd constateerden de deelnemers dat ze weliswaar een core business hadden, maar dat hun organisaties zich daarnaast nog met allerlei omringende werkzaamheden bezighielden. Bijvoorbeeld zorginstellingen die een brasserie, restaurant of hotel commercieel exploiteren hetgeen andere expertise vergt, dagbestedingen die tevens scholingstrajecten opzetten voor jongeren of de functie jobcoaching die verwordt tot een (bij)taak van een sociaal werker, terwijl het mag worden gezien als een specialisme.

Zodanig dat het dienstenaanbod van de eigen organisatie alsook het complete dienstenaanbod van alle betrokken zorg- en welzijnsorganisaties diffuus wordt. Het elkaar eerst nog leren kennen bleek mede daarom tijdens iedere bijeenkomst aandacht te vragen. De deelnemers hadden behoefte om 'het speelveld' te kennen, men wist onvoldoende wie de spelers op het terrein van LVB waren die zich bezighouden met participatie in Utrecht Noordwest. Men had behoefte om grip te krijgen op het speelveld, dit werd onder andere gedaan door met elkaar het participatiewiel in te vullen. Het Participatiewiel is een leidraad voor integrale participatiebevordering. In de ontwikkelwerkplaats is het ingezet om in kaart te brengen welke organisaties in de Utrechtse wijk Noordwest activiteiten aanbieden die participatie bevorderen en binnen welke wettelijke kaders zich dat afspeelt (Movisie 2018). Dit leidde eigenlijk tot meer frustratie omdat duidelijk werd dat er veel instanties zijn die zich op het terrein van participatie en jongeren met een licht verstandelijke beperking begeven, wat soms niet eens de core business is van de organisatie. Een consequentie is dat jongeren niet goed weten waar ze terecht kunnen. Bovendien kost het de jongere en sociaal werker (steeds meer) tijd om de juiste persoon te vinden.

De behoefte om grip te krijgen op wie zich in het speelveld bevinden, leidde onder andere tot veel praten over wat welke partij doet en waar elke partij tegenaan loopt, en het leidde tot het uiten van frustraties over wat er niet goed gaat in het ondersteunen van jongeren met een licht verstandelijke beperking. Het komen tot handelen bleek moeizaam te gaan. Het leek of er eerst aan verschillende voorwaarden moest worden voldaan voordat men tot handelen over kon gaan. Zo kwamen bijvoorbeeld de obstakels aan de orde die vigerende wetgeving opwerpt (Wmo, Jeugdwet, Participatiewet), het gemis aan intergemeentelijke samenwerking daarin, de aanbestedingsmechanismen en effecten daarvan (kortdurigheid, concurrentie en daarmee

onzekerheid en daarmee eigen organisatiebelang eerst) en de werking van de AVG, die vaak als beperkend en belemmerend werd ervaren.

Naast de ontwikkelwerkplaats bleken er nog meer initiatieven in de gemeente Utrecht te zijn met hetzelfde of sterk verwant onderwerp zoals het reeds afgeronde Inclusieve Stad City Deals project. De vraag werd herhaaldelijk gesteld hoe deze initiatieven zich tot elkaar verhouden en wat dan de meerwaarde was van de ontwikkelwerkplaats. Het beeld wat dit geeft, is dat door verschillende initiatieven er langs elkaar heen wordt gewerkt.

Het maken van de routings leek enigszins het houvast te bieden wat de deelnemers zochten. De routings geven houvast omdat ze inzicht geven in de trajecten van de jongeren, de instanties die zich daarmee bezighouden en de hiaten die er zijn. Verschillende deelnemers gaven aan zelf moeite te hebben met de veelheid aan regelgeving op het gebied van financiën, dagbesteding en werk, alsmede in.

3.1 Exemplarische elementen

Samengevat zijn er drie hoofdlijnen te ontwaren in het exemplarische voorbeeld:

- Het beperkte overzicht dat partijen hebben op de ‘markt’ van aanbieders gericht op jongeren met een licht verstandelijke beperking. Dat zagen we terug in de ontwikkelwerkplaats alsmede in de praktijk.
- De tijd die gaat zitten in het snappen van een complex gemaakt speelveld en het doorhebben van waar hiaten of knelpunten zitten, maakt het samenwerken in de dagelijkse praktijk lastig. Dat lijkt niet zo te zijn voor de overlegvormen die geformaliseerd zijn zoals het kernoverleg, of het FOCUS programma.
- Het hebben van een gedeelde agenda en een eigen agenda. De gedeelde agenda betreft het ondersteunen van jongeren met een licht verstandelijke beperking tijdens het onderwijs dat zij volgen, het vinden en hebben van dagbesteding, activerende arbeid of betaald werk, zinnige vrijetijdbesteding, persoonlijke gezondheid, sociaal welbevinden, materieel welbevinden (woning, financiën). De eigen agenda betreft de eigen organisatiebelangen. Wanneer de twee agenda’s tegen elkaar indruisen werkt dit belemmerend in het gezamenlijk initiatief nemen.

Naar aanleiding hiervan zijn er enkele aanbevelingen te geven.

Voor professionals: tijd maken voor het leren kennen van sociaal werkers in het professionele netwerk, daarbij vooral elkaar expertise leren kennen, weten hoe je dat van elkaar kan gebruiken en zodoende een dekkend netwerk creëren waarin professionals. Kortom, vind een vorm waarin samenwerking weer voorop staat en waar concurreren en elkaar minder gunnen naar de achtergrond verdwijnt. Van sociaal werkers vraagt dit competentie in ontgrenzend werken en het zien en benutten van discretionaire ruimte.

Voor organisaties: schoenmaker blijf (dichter) bij je leest. Daarnaast is het belangrijk om up to date te houden wat andere organisaties in zorg- en welzijn in de kern doen. Streef daarbij meer naar hoe je elkaar kan vinden, letterlijk en figuurlijk. Letterlijk in de betekenis van de eigen vindbaarheid vergroten, fysiek en virtueel. Figuurlijk in de betekenis van meer samenwerkingsgericht zijn i.c. samen optrekken en minder denken en handelen in termen van concurrentie. Dit sluit aan bij wat eerder als ‘de gunfactor’ is bestempeld. Gun het een ander, een andere organisatie, om een jongere ondersteuning te bieden. Als je weet dat die andere organisatie dat ‘beter’ kan. Zolang het geen holle frase is, staat het belang van de jongere voorop. Dat lijkt steeds vaker niet het geval te zijn. Het belang van de organisatie is meer en meer prioriteit teneinde het hoofd boven water te houden.

Voor de gemeente: de praktijk van marktwerking is dat iedereen kan meedingen in de aanbestedingstrajecten, ook partijen met louter winstoogmerk, partijen zonder relevante expertise. Het gevaar is wildgroei van het aantal aanbieders waarbij kwaliteit niet altijd prevaleert. Daarnaast hebben tijdelijke aanbestedingen het effect dat organisaties en medewerkers herhaaldelijk in onzekerheid verkeren - “winnen we de volgende aanbesteding weer, blijft de organisatie bestaan, blijft mijn baan bestaan?”. Dit voedt het denken in termen van concurrentie in plaats van samenwerking, samen optrekken en de ander iets gunnen. Er zou bij aanbestedingstrajecten paal en perk moeten worden gesteld aan het aantal aanbieders en er zou een kritische analyse mogen plaatsvinden op:

- de gehanteerde aanbestedingscriteria;
- wat het verschil is tussen wat er in de winnende aanbesteding is beloofd en wat er van wordt gerealiseerd;
- wat de oorzaken zijn van een dergelijke paradox;
- en hoe hierop kan worden ingespeeld kan worden.

Zie voor een ondersteuning van deze aanbevelingen ook het project City Deal Inclusieve Stad (2016).

Er zijn binnen de gemeente Utrecht veel verschillende afdelingen met eigen projecten en budgetten gerelateerd aan jongeren met en zonder een licht verstandelijke beperking, die onvoldoende van elkaar weten, terwijl er overlap bestaat in de doelgroepen en algemene doelstellingen: participatie van jongeren in onderwijs, arbeid, vrijetijd enzovoorts. Het zou zinnig zijn om overleg te initiëren binnen en tussen gemeentelijke afdelingen zodat betrokkenen binnen de gemeente zelf beter op de hoogte zijn van de veelheid aan relevante projecten, waar overlap bestaat en hoe slim gebruik gemaakt kan worden van elkaars projecten en expertise en onnodige, inefficiënte overlap te voorkomen.

4. Deelnemers Ontwikkelwerkplaats

Onderstaand overzicht betreft deelnemers aan de ontwikkelwerkplaats. Namen staan in willekeurige volgorde en er is geen onderscheid gemaakt tussen eenmalige of meermalige deelname.

Bas Smal	Gemeente Utrecht, Focus Trajectbegeleider
Jorieke Aaftink	BTO-Sociaal
Jung Im Koomans	St. Inaya Zorg
Rogier Erich	Wij3.0
Melissa van Oort	Gemeente Utrecht, leerlingzaken/Focus
Nathalie van Tilborgh	Buurtteam Zuilen Jeugd & Gezin
Gerrie Overweel	Prago
Menno van Piggelen	Wij3.0
Mariette van Slooten	Stichting JOU
Sofie Kock	De Wilg
Emine Karabay	William Schrikker Groep
Marike Markus	De Wilg
Geert Robroek	Gemeente Utrecht, beleidsadviseur
Timothy Driessen	De Wilg
Anouk van Tuijl	Gemeente Utrecht, beleidsadviseur Jeugd
Isabelle Bosveld	BTO-Sociaal
Franklin Plein	BTO-Sociaal
Gerard Eppink	BTO-Sociaal
Sanne Smit	Lokalis, buurtteam Jeugd & Gezin
Maaïke de Bakker	BTO-Sociaal
Erik Krak	Leger des Heils, project We All
Irma Heijnsdijk	Echt Waar
Liesbeth Meijns	Mekaar
Mimi Singh	St. De Tussenvoorziening
Janice Verkuyl	St. De Tussenvoorziening
Rob Spaan	Samen Veilig

Tina Schmidt	Gemeente Utrecht, Werk & Inkomen
Truus van Neerbos	Gemeente Utrecht, Werk & Inkomen
Anne Tuk	Leger des Heils
Norbert Bijkerk	Buurtteam Zuilen
Sanne Spronk	Extr@zuilen, behandelaar specialistische jeugdhulp
Ada Visscher	Amerpoort
Ad Baars	Lokalis
Judith Langelaar	Humanitas
Marian Veldhuis	Wij3.0
Dave van Rossum	Wij3.0
Cindy Noble	Buurtteam MBO
Cindy van Woudenberg	Buurtteam VO
Sandra Willemsen	Dock

5. Referenties

Aken, J. van & Andriessen, D. (2011). *Handboek ontwerpgericht wetenschappelijk onderzoek. Wetenschap met effect*. Amsterdam: Boom uitgevers.

Bergsma, A. & Teunissen, H. (2018). *Eigen regie en herstel. Steun-stress kracht-kwetsbaarheid model*. Werkboek 3. Enschede: Saxion Hogeschool.

Burg, van E. (2011). Kwaliteitscriteria van ontwerpgericht wetenschappelijk onderzoek. In Aken, J. van & Andriessen, D. (eds). *Handboek ontwerpgericht wetenschappelijk onderzoek. Wetenschap met effect*. Amsterdam: Boom uitgevers.

Claes, L., Declercq, K., De Neve, L., Jonckheere, B., Marrecau, J., Morisse, F., Ronsse, E. & Vangansbeke, T. (2012). *Emotionele ontwikkeling bij mensen met een verstandelijke beperking*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.

Došen, A. (2010). *Psychische stoornissen, gedragsproblemen en verstandelijke handicap. Een integratieve benadering bij kinderen en volwassenen*. Assen: Koninklijke van Gorcum.

Inclusieve Stad City Deals (2016). *Doen wat nodig is. Experimenten die maatwerk mogelijk maken*. <https://agendastad.nl/wp-content/uploads/2016/10/Publicatie-Doen-wat-nodig-is.pdf>.

Kluft, M. (2016). *Samenwerken in de wijk. Tien vragen rondom de samenwerking tussen sociale wijkteams en andere professionals*. Movisie. <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/2018-07/samenwerken-in-de-wijk-10-vraagstukken.pdf>.

Meere, de F., van den Toorn, J., Hamdi, A. & Wilderink, L. (2018). *Doen wat nodig is voor inwoners. Ervaringen uit de City Deal Inclusieve Stad*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut. https://vng.nl/files/vng/nieuws_attachments/2018/doenwatnodigis.pdf.

Movisie (2018). *Het participatiewiel*. Utrecht: Movisie. <https://www.movisie.nl/publicatie/participatiewiel>

Nachtergaele, S., Reynaert, D., Gobeyn, H., De Stercke, N., Roose, R. (2017). *Sociaal werk en mensenrechten*. Acco: Leuven/Den Haag.

Oostrom, S. van & Spijkerman, A. (2016). *Ouderen van nu en straks. Deel 2: een terugblik voor kwetsbaarheid en de samenhang met multimorbiditeit*. Bilthoven: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu.

Rekenkamer Utrecht (2017). *Beperkt in beeld: een onderzoek naar de begeleiding werk van jongeren met een arbeidsbeperking*. https://www.utrecht.nl/fileadmin/uploads/documenten/7.extern/Rekenkamer/20171219_Eindrapport_Beperkt_in_beeld.pdf

Rijksoverheid (2012). *Decentralisatie betekent transitie & transformatie Nieuwe verantwoordelijkheden, rollen en opgaven in maatschappelijke ondersteuning*.
<https://vng.nl/files/vng/publicaties/2013/201204-decentralisatie-transitie-transformatie-transitiebureau-vng-vws.pdf>.

SEO Economisch Onderzoek (2018). *Jonggehandicapten onder de Participatiewet. Eerste rapportage januari 2018*. Universiteit van Amsterdam. SEO-rapport nr. 2018-07.

Smal, B. (2020). Persoonlijke communicatie inzake programma Focus. Utrecht.

Wilken, J.P. & Hollander, D. den (2019). Kwetsbaarheid en kracht. Een kwestie van balans. In J.P. Wilken & D. den Hollander (2019). *Handboek Steunend Relationeel Handelen. Werken aan herstel en kwaliteit van leven*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.

Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid (2017). *Weten is nog geen doen. Een realistisch perspectief op redzaamheid*. Den Haag: WRR.

 KSI_HU

 SOCIALEINNOVATIE@HU.NL

 BIT.LY/AANMELDENKSI